

Jurák-szamojéd jövevényszók a zürjén nyelvben

I. Bevezetés

A zürjénség legészakibb csoportjainak, az udorai, az izmai és a pecsorai zürjéneknek a szomszédai északon a jurák-szamojédok. Tehát jelentősebb jurák-szamojéd gazdasági és kulturális hatásról elsősorban az északi zürjéneknél lehet szó, s így jurák jövevényszók is főleg ezekben a nyelvjárásokban találhatók, noha egyes régebbi jövevényszók a délibb zürjén nyelvjárásokba (V., Sz., Lu.) is bekerültek. Minthogy zürjén telepek (túlnyomórészt az izmai zürjénség kirajzása) többek között a Kanyin-félszigeten és Szibériában az Ob alsó folyása vidékén is vannak, ezekben a nyelvjárásokban is számolnunk kell jurák-szamojéd hatással. — Nyilvánvaló, hogy a jurákok és a zürjének közötti gazdasági, kulturális és nyelvi kapcsolatok kölcsönös jellegűek voltak. Sőt, a magasabb kultúrájú zürjének hatása a jurákokra valószínűleg erősebb volt, mint emezeké a zürjénekre.

A zürjén nyelv szamojéd jövevényszavait először WICHMANN tárgyalta „Samojedisches Lehngut im Syrjänischen” (FUF. II, 165—83) c. dolgozatában. WICHMANN huszonhat egyeztetése közül hét téves. Ezenkívül szamojéd jövevényszókra való etimológiai utalások találhatók WICHM.—Уот. zürjén szótárában.

A zürjén nyelv eddig szamojéd eredetűnek magyarázott szavai közül mindössze 20 fogadható el. Ugyanakkor — amint az alábbiakban látni fogjuk — a zürjénben ennél jóval nagyobb a szamojéd jövevényszavak száma. A zürjén nyelv jurák-szamojéd jövevényszavainak az újbóli feldolgozását az új jurák-szamojéd szótárak mellett (T. LEHTISALO, *Juraksamojedisches Wörterbuch*. Helsinki, 1956;¹ ПЫРЕРКА—ТЕРЕЩЕНКО, *Русско-ненецкий словарь*. Москва, 1948;² ТЕРЕЩЕНКО, *Ненецко-русский словарь*. Ленинград, 1955³) egy új, gazdag zürjén szótár (ЖИЛИНА—САХАРОВА—СОРВАЧЕВА, *Сравнительный словарь коми-зырянских диалектов*. Сыктывкар, 1961⁴) megjelenése tette lehetővé és szükségessé. E zürjén szótárban ugyanis néhány olyan, szamojéd hatás alatt álló északi zürjén nyelvjárás is képviselve van, amelyből eddig vagy egyáltalán nem, vagy csupán nagyon kevés anyag állt rendelkezésünkre. Felhasználtam még VÁSZOLYI ERIK 1959-ben gyűjtött kéziratos kanyini és Miži-i nyelvjárásai zürjén szövegeit is.^{5,6}

¹ Rövidítve: LEHT.

² Rövidítve: ПТУ.

³ Rövidítve: ТУЕР.

⁴ (SztSzlKomi)

⁵ Köszönetet mondok VÁSZOLYI ERIKnek azért a szívességéért, hogy kéziratban levő zürjén anyagát rendelkezésemre bocsátotta.

⁶ Hálásan megköszönöm N. SEBESTYÉN IRÉNNEK és HAJDÚ PÉTERNEK dolgozatom szamojéd vonatkozásaihoz fűzött szíves megjegyzéseit.

II. Szójegyzék

1. (SzrSzlKomi) I. *aĭbartś* 'сырая оленина, рыба (как особое блюдо)' I. *aĭbartśaśni* 'есть оленину, рыбу в сыром виде'.

< jur. (LEHT. 15b) U. *āĵjev'āĕrtś* 'roh essen', Szjo. *āĵjevāĕrtś* ua.; (ТУЕР. 112) *ngaiĭbarcy* 'есть сырое мясо, сырую рыбу'.

A jurák szó *tś* (< *ś) eleme infinitivus- és participiumképző (vö. LEHTISALO: SUSToim. LXXII, 200—201). Tehát a jur. *āĵjev'āĕrtś* jelentése nem csupán 'roh essen', hanem 'roh essend' is. A zürj. *aĭbartśaśni* ige -ás- eleme zürjén igeképző.

SzamJur. > orosz *аѣбурдатъ* (LEHT. 15b).

2. (SzrSzlKomi) I. *amdor* 'шкура для сидения на нарте'.

< jur. (LEHT. 18b) K. *ġāmō'ōr'* 'Sitzfell im Schlitten', U.-C. *āmōr'*, N. *āmōr'*, Sz., Nj. *ġām tśōr*, P. *ġām tśōl* ua.

3. (WICHM.—UOT.) KI. *avko* 'Renntier ohne Geweih (zahn und ruhig wie ein Hund)'; (SzrSzlKomi) I. *avko*, *āko* 'авка обл. (вскормленный в чуме олень)'.

< jur. (LEHT. 14b) O. *āβkkp* 'als kleines Tier im Zelt gefüttertes Renntier, das sehr zahm ist und gern Brot frisst', OP. *āβkkpā*, Szj. *ġāβkkp*, K. *ġāβkkp* ua., U. *āβkkp* 'sehr zahmer Fahrrentier, das als junges Tier im Zelt gefütterter worden ist', U.-C. *āβkkp*, Sz. *ġāwōkkpā* 'Renntier, das als junges Tier im Zelt gefütterter worden ist', P. *ġāwōkp* 'Renntierkalb, das im Zelt gefütterter wird'.

WICHM.—UOT.

A jurák szó az obi-ugor nyelvekbe is átkerült: vog. (CSERNY.) *ovka* 'авка (ручной олень)'; (KÁLMÁN) Szig. *okka*, *ġkka* ua.; osztj. (KT. 20) Kaz. *ġyġkka*, O. *ġyġkka* 'sehr zahm; an alles Futter gewöhnt (Renntier)' (STEINITZ: UAJb. XXXI, 429).

SzamJur. > orosz *авка* (vö. SzrSzlKomi; STEINITZ: uo.).

4. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *ġadġleġ* 'поросль, молодой лес'.

? < jur. *ġādġle; vö. (LEHT. 177a) O., Szj., K., U. *ġādġ* 'Fichte', Lj., Nj. *kāt* ua.

A zürjén szó forrása egy denominális -le főnévképzővel ellátott *ġādġle alak lehetett. (A jur. *le* képzőre vonatkozóan l. LEHTISALO: SUSToim. LXXII, 151).

5. (SzrSzlKomi) I. *ġalsula* 'костяшка или железное кольцо для придерживания вожжи'.

< jur. (LEHT. 150b) O.₁ *ġal tśōllē* 'an der linken Seite des Rückengurtes eines Lenkrenntiers angebrachter (knöcherner) Haken, der den Zügel hält', O.₂ *ġal tśōllē*, OP. *ġal tśōllē*, Szj. *ġal tśu' tē*, Oksz. *ġal tśu' lē*, Nj. *ġilssū' rġ*, P. *ġil tśū' lāġei* ua.

A jur.—szam. szót az obiugor nyelvek is átvették: vog. (KÁLMÁN) Szig. *ġalsalw*, *ġalsawl* 'den Zügel haltender Haken (aus Metall, Holz, Knochen) an der Seite des Renntiers'; osztj. (KT. 301b) O. *ġpl' sá' lē* 'den Zügel des Lenkrenntiers stützender Knochen (auch ein Stück Kupfer)' (STEINITZ: i. h. 433).

6. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *ġalimer*: *ġalimer koġd* 'как мертвец (худой)'.

< jur. (LEHT. 166a) O. *ġālmēr* 'Leichnam', U.-C., N. *ġālmēr*, Sz., Kisz. *kā līmēār*, Nj. *kārmēār* ua.

7. (SzrSzlKomi) I. *ġaneveġ* 'сокол, ястреб'.

< jur. (LEHT. 170b) O., T. $\chi\acute{\alpha}\eta\eta\alpha\beta\acute{\alpha}\iota$ 'Sperber, Finkenhabicht', Szj. $\chi\acute{\alpha}\eta\eta\alpha\beta\acute{\alpha}\iota$ ua., K. $\chi\acute{\alpha}\eta\eta\alpha\beta\acute{\alpha}\epsilon\iota$ 'ein Habicht', Oksz. $\chi\acute{\alpha}\eta\eta\alpha\beta\acute{\alpha}\iota$ ua., Sz. $k\acute{\alpha}\eta\eta\eta\mu\acute{\mu}\acute{\mu}\acute{\epsilon}$, Nj. $k\acute{\alpha}\eta\eta\eta\mu\acute{\mu}\acute{\mu}\acute{\epsilon}$, P. $k\acute{\alpha}\eta\eta\eta\mu\acute{\mu}\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}$ ua.; (PTY. 267, 310) $\chi\alpha\eta\alpha\beta\acute{\alpha}\iota$ 'сокол, ястреб'.

8. (SzrSzlKomi) I. $\chi\alpha\pi\tau\omicron\rho\kappa\alpha$ 'яловая самка оленя, бесплодная важенка'.

< jur. (LEHT. 172b—3a) O., Szj. $\chi\acute{\alpha}\pi\tau\epsilon\rho\kappa\kappa\upsilon$ 'steriles, unfruchtbares weibliches Tier od. Weib; gelte Renntierkuh, die zum Fahrtier abgerichtet und schlank geworden ist (ist von den Fahrtieren der schnellste Läufer, wenn sie einen kleinen Bauch und lange Beine hat)', OP. $\chi\acute{\alpha}\pi\tau\epsilon\rho\kappa\kappa\omega$, K. $\chi\acute{\alpha}\pi\tau\epsilon\rho\kappa\kappa\upsilon$, U.-C. $\chi\acute{\alpha}\pi\tau\epsilon\rho\kappa\kappa\upsilon$ ua., Sz. $k\acute{\alpha}\pi\tau\alpha\rho\kappa\acute{\epsilon}\iota$ 'gelte Renntierkuh', Nj. $k\acute{\alpha}\pi\tau\alpha\rho\kappa\acute{\epsilon}\iota$ ua.; (PTY. 28) $\chi\alpha\beta\tau\alpha\rho\kappa\alpha$ 'бесплодная важенка'.

A jurák szó az obi-ugor nyelvekbe is bekerült: vog. (STEINITZ) Szo. $\chi\acute{\alpha}\pi\tau\epsilon\rho\kappa\alpha$, (CSERNY.) $\chi\alpha\pi\tau\omicron\rho\kappa\alpha$ 'неплодоносящая оленя самка'; (KÁLMÁN) Szig. $\chi\acute{\alpha}\pi\tau\epsilon\rho\kappa\kappa\alpha$ 'id. (auch von Frauen)'; osztj. (KT. 327) Kaz. $\chi\acute{\alpha}\pi\tau\epsilon\rho\kappa\alpha$, $\chi\acute{\alpha}\pi\tau\epsilon\rho\kappa\kappa\alpha$ 'sein Leben lang unfruchtbar, steril (Renntier, Pferd, Weib)'; O. $\chi\acute{\alpha}\beta\tau\alpha\rho\kappa\alpha$ 'einmal trüchtig gewesen und dann für immer steril geworden (Renntier)' (STEINITZ: i. h. 434).

SzamJur. > orosz (VASMER, REW. III, 230) $\chi\alpha\pi\tau\omicron\rho\kappa\alpha$ 'Renntierweibchen, das nicht mehr kalbt' (STEINITZ: uo.).

9. (SzrSzlKomi) I. $\chi\alpha\varsigma\acute{\alpha}\rho\epsilon\iota$ 'заболоченное озеро'.

< jur. (LEHT. 174a) O. $\chi\acute{\alpha}\varsigma\acute{\alpha}\rho\upsilon$ 'seichter See od. Tümpel', OP. $\chi\acute{\alpha}\varsigma\acute{\alpha}\rho\upsilon$, Nj. $k\acute{\alpha}\varsigma\acute{\alpha}\rho\upsilon$, P. $k\acute{\alpha}\varsigma\acute{\alpha}\rho\upsilon$ ua.; (PTY. 165) $\chi\alpha\varsigma\acute{\alpha}\rho\epsilon$ 'заболоченное озеро'.

10. (SzrSzlKomi) I. $\chi\omicron-\chi\omicron-\chi\omicron$ 'позывной клич к оленьему стаду'; I. $\chi\omicron-\chi\omicron-\chi\omicron\acute{\alpha}\iota\eta\eta\epsilon\iota$ 'произносить позывной клич хо-хо-хо'.

< jur. (LEHT. 189a) OP. $\chi\omicron\chi\omicron\chi\omicron\beta\acute{\alpha}$ 'ruft man den Renntieren zu, wenn man sie zusammentreibt (z. B. aus dem Wald, um sie nach dem Zelt zu bringen)', $\chi\omicron\chi\omicron\beta\acute{\alpha}$ 'ruft man den Renntieren z. B. zu, wenn ein Wolf die Herde im Dunkeln erschreckt hat'.

11. (SzrSzlKomi) I. $\chi\omicron\delta\acute{\iota}\rho\epsilon\iota$ 'песчано-гравийное холмы, укрепленные кустарниковой, лишайниковой и древесной растительностью'.

E zürjén szó valószínűleg szamojédból való átvétel, bár az átható nyelvi jur.-szam. alak a szamojéd szótárakban nincs meg. A zürj. $\chi\omicron\delta\acute{\iota}\rho\epsilon\iota$ hangalakja és az a körülmény, hogy csak az I. nyelvjárásban van meg, feltétlenül a szamojédból való kölcsönzésre mutat.

12. (SzrSzlKomi) I. $\acute{\iota}\eta\epsilon\alpha$ 'разновидность хищной птицы, питающейся мышевидными грызунами'.

< jur. (LEHT. 31b) $\eta\acute{\iota}\eta\eta\epsilon\alpha$ 'bunter grösserer Vogel', OP. $\eta\acute{\iota}\eta\eta\epsilon\alpha$, Szj. $\eta\acute{\iota}\eta\eta\epsilon\alpha$, K. $\eta\acute{\iota}\eta\eta\epsilon\alpha$, Oksz. $\acute{\iota}\eta\eta\epsilon\alpha$ 'канюк (nach Žitkov тундровый канюк, Archibuteo lagopus Brünn)'.

13. (SzrSzlKomi) I. $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\upsilon$ 'украшение на оленьей сбруе'.

< jur. (LEHT. 98a) O. $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\upsilon$ 'Riemen aus Sämischleder am Renntier-halfter (werden hinten im Nacken zusammengebunden)', OP. $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\upsilon$, Szj. $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\upsilon$, K. $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\upsilon$, U.-C. $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\upsilon$, Nj. $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\upsilon$ ua.; (PTY. 291) $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\epsilon$ 'украшение (из ровдуги на оленьей сбруе)'.

Jur.-szam. > vog. (VNGy. IV, 13, 141) $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\upsilon$, $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\upsilon$ 'kantárfék, gyeplőszár'; osztj. (VOL.—HUNF.: NYK. XI, 57) $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\mu\acute{\delta}\epsilon$ 'rén kötőféke' (STEINITZ: i. h. 429).

14. (SzrSzlKomi) I. $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\eta\eta\epsilon\acute{\tau}\acute{\varsigma}$ 'трепалка для выколачивания снега с одежды, чума'.

< jur. * $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\eta\eta\epsilon\acute{\tau}\acute{\varsigma}$; vö. (LEHT. 100a) O. $\acute{\jmath}\acute{\alpha}\eta\eta\epsilon\acute{\tau}\acute{\varsigma}$ 'Schäufelchen zum Graben und Abschlagen (bei Männern); Stock zum Graben und Abschlagen

(bei Frauen)', Szj. *jāņkātš''^a*, OP. *jāņkātš''^a*, N. *jāņcētš''^a*, Lj. *jāņkšep* ua.; *jāņcātš* 'mit dem Abklopferschäufelchen od. -Stock schlagen (den Schnee von den Beinlingsstiefeln beim Eintreten, den Schmutz von einem Fell usw.)', OP. *jāņkātšš*, Szjo. *jāņcātš*, Nj. *jāņkās* ua.

A zürjén szó feltehetőleg a frequentatív *-r*-képzőt tartalmazó jur. **jāņcār-*ige deverbális *-tš* névszóképzős származékának az átvétele. (A jur. *r*, illetőleg *tš* képzőre vonatkozóan vö. GYÖRKE, Wortbildungslehre, 30, 42; LEHTISALO: SUSToim. LXXII, 188).

15. (SzsZsIKomi) I. *jar* 'парша, накожное заболевание задних конечностей северного оленя, парша у людей'.

< jur. (LEHT. 95a) O. *jārrā* 'Krätze am Kopf', OP. *jārrv* 'id.; hohe sandige Stelle', P. *đāālav* 'Sand'.

A jurák szó eredeti jelentése 'Sand, sandige Stelle' lehetett; 'Krätze am Kopf' jelentése másodlagos. A zürjének a jurák szót csupán ezen másodlagos jelentésében vették át.

16. (WICHM.—UOT.) V., Sz., Pecs., I. *kala*, Ud. *kalla* 'Möwe'; (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) V. *kala*, *kāla*, Pr., Vm. *kala*, Ud. *kalla* 'Möwe (V. Ud.); (ein weisser Wasservogel)' (Pr.), (ein weisser Vogel) (Vm.); (SzsZsIKomi) Pecs., Szkr., Ud. *kalla*, FV., FSz., Vm., I., Lu., AV., Pecs., Szkr., KSz. *kala* 'чайка'.

< jur. (LEHT. 149a) O. *χālētš* 'Larus (магочка, чайка)', Szj., K., M., N. *χālētš*, Sz. *kālētš*, Nj. *kālētš*, P. *kālētš* ua., OP. *χālētš* 'Larus maritimus'.

WICHMANN: FUF. II, 174, FUF. XV, 49; WICHM.—UOT. — ÁKE. 31, 299 (ösrok.); SETÄLÄ: FUF. XII, Anz. 32 (ösrok.).

A jur.-szam. szó az obi-ugor nyelvekbe is átkerült: vog. (VNGy. II, 637) *χaleuw*, *χalleuw* 'halászmadár', (MSz.) É. *χaleu* 'csüllőmadár; Möwe', (KANN., WogVok. 86) FL. *χālētš* 'Möwe; ein Hundname'; osztj. (KT. 300) DN. *χālē'u* 'ein weisser, Fische fangender Raubvogel, Seeschwalbe, Möwe', Ni. *χālē'u*, Kaz. *χālē'u*, O. *χvleu* 'Raubseeschwalbe'; (PD. 45) Ko. *χālē'u* 'Möwe'. — Az osztj. (KT. 300) Vart. *kv'le k*, Likr. *kālē k*, Mj. *kālē k*, Trj. *kāl'e k* 'eine Möwenart, Raubseeschwalbe?', (PD. 45) J. *kālēk*, *kanlēk* 'Möwe' szó szóvégi *-k*-ja miatt az osztj.-szam. *kalak*, *kalek* 'Möwe' átvételének tekintendő (vö. WICHMANN: FUF. II, 174).

WICHMANN: FUF. II, 177; KANNISTO, WogVok. 86; WICHM.—UOT.—STEINITZ a vogul és az osztják szót az obi-ugor nyelvek szamojéd jövevény-szavait tárgyaló dolgozatában nem említi (UAJb. XXXI, 426—53).

17. (WICHM.—UOT.) Pecs., I., Ud. *karej* 'Treibstock, lange Stange zum Antreiben des Renntiers (Pecs. aus Birke, 2½—3 Klafter lang)'; (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) Ud. *kare* 'lange Stange zum Antreiben der Renntiere'; (SzsZsIKomi) I., Ud. *χarej*, I. *χarej-ši* 'хареj, (тонкий шест, при помощи которого управляют упряжными оленями)'

< jur. *χarej; vö. (LEHT. 154a) O., Szj. *χarē* 'erschrecken (tr.); weg-, verscheuchen (z. B. Fahrrenntiere mit dem Fahrstock)', OP. *χarētē* ua.; Arch. *χārtadāmīn karē''^a* 'Treibe die Renntierochsen zu mir!' (LEHTISALO: SUSToim. XC, 421). Vö. Tvg. *kari'e*, Jen. *kori'o* 'Treibstock (beim Fahren)'.

A zürjén szó a jur. *j deverbális névszóképzővel ellátott *χarej, *karej alak átvétele lehet (vö. LEHTISALO: SUSToim. LXXII, 64).

WICHMANN: FUF. II, 175; WICHM.—UOT.

SzamJur. > orosz (DAL) *χарей* 'оштоль палка, кою погоняют оленей'. VASMER (REW. III, 261) az orosz szót tévesen a szamJur. (LEHT. 151a) *χar* 'Messer, Schnitzmesser' átvételének gondolja.

18. (WICHM.—UOT.) V., Sz., Pecs., Lu., Le., Ud. *ker*, I. *kēr* 'Renntier'; (FOKOS-FUCHS, SYRJWB.) V., Ud., Le., Pr., Vm. *ker*, FV. *ker*, *kēr* 'Renntier'; (ROG.) P. *ker* 'олень'; (GEN.) KP. *kör* ua. (SZRSZIKOMI) *ker* 'олень'.

< jur. (LEHT. 191b) O., Szj., K. *χōrv* 'Männchen, wilder Renntierbülle, Stier; Hengst, Widder; Fischmilch', T.₁, Ud., U.-C. *χōræ*, Lj., Sz., Nj. *kōrvæ*, P. *кōлав* ua., OP. *χōrræ* 'id.; Geschlechtsorgan des Mannes und des männlichen Tieres'.

A zürj. *ker* a szamojéd jövevényszók legrégebb rétegébe tartozik. Erre mutat a zürj. szónak nem csupán nyelvjárási elterjedtsége, hanem hangalakja is: sam. *χ* > zürj. *k*, sam. *ō* > zürj. *e*. A szamojédből kölcsönzött *kera alak szóvégi *-a* hangja analógiás úton tűnt el. Az *-a* végű zürjén főnevek melléknévi alakjai *-aa*-ra végződnek, amely végződés gyors beszédben *-a*-vá rövidül. Az ily módon keletkezett zürj. *keraa > *kera* melléknévi alakból aztán egy új *ker* főnévi alakot vontak el. Ugyanezen okból hiányzik a szóvégi *-a* a karjalai eredetű zürj. (WICHM.—UOT.) V., Sz., Lu., Ud., P. *rab* 'Branntweinbodensatz, Treber' (< karj. *raba* ua.) szóban is (vö. LAKÓ: NYK. L, 212—5; e jelenségre uo. több példa).

WICHMANN (FUF. II, 175) a zürjén szót a *hōr-jirj* 'Renntierbrunstonat (der zweite d. h. September)', (LEHT. 192a) O. *χōr*'' *jrj*'' 'Herbstmonat, in dem die Brunstzeit der Renntierbullen beginnt (September r. St.)', T.₁ *χōr*'' *jrj*'' ua. stb. összetétel *hōr*, *χōr*'' előtagjából származtatta. E származtatás azért nem lehetséges, mert a *hōr*, *χōr*'' alak nem külön szó, mint WICHMANN gondolta, hanem a *hōra* 'Renntierochse', *χōrv*'' 'Männchen, wilder Renntierbülle, Stier; Hengst, Widder; Fischmilch' főnév többes számú genitivusi alakja.

Beitr. 52—3.

19. (WICHM.—UOT.) KI., Ud. *kora* 'Renntierstier, -ochs'; (SZRSZIKOMI) I. *χora* 'не кастрированной олений бык, в возрасте свыше двух лет'.

< jur. (LEHT. 191b) O., Szj., K. *χōrv*'' 'Männchen, wilder Renntierbülle, Stier; Hengst, Widder; Fischmilch', T.₁, U., U.-C. *χōræ*, Lj., Sz., Nj. *kōrvæ*, P. *кōлав* ua., OP. *χōrræ* 'id.; Geschlechtsorgan des Mannes und des männlichen Tieres'.

A zürj. *kora*, *χora* alakok körül a *kora* régebbi kölcsönzés, mivel e szóban a sam. alak szóeleji *χ*-ját a zürjénben *k*-val helyettesítették. A zürj. *kora*, *χora* 'Renntierstier, -ochs' ugyanannak a jur.-sam. szónak a fiatalabb kori átvétele, mint a zürj. *ker* 'Renntier' főnév.

WICHMANN: FUF. II, 176; WICHM.—UOT. (< samJur., esetleg orosz közvetítéssel).

Jur.-sam. > orosz *xopa* 'Renntiermännchen' (WICHMANN: i. h., VASMER, REW. III, 261).

20. (WICHM.—UOT.) Ud. *kuntej* 'Sarafan'; (FOKOS-FUCHS, SYRJWB.) Ud. *kuntej* ua.; (SZRSZIKOMI) Ud. *kuntej* 'косоклиный сарафан из холста или набойки'.

< jur. (CASTR.) *hōndy* 'obere Bekleidung der Weiber'; (LEHT. 213a) Nj. *kōntj*'' 'Winterrock der Frauen aus dünnhaarigem Herbstfell des Renntiers mit drei Säumen aus Hundefell', Sz. P. *küntj* ua. (PTY. 164) *хонды* 'женская ягушка для работы на улице':

WICHMANN: FUF. II, 177; WICHM.—UOT.

21. (MESSERSCHMIDT) *kjberda* 'Elen'; (WIED.) P. *kybörda* 'Elen' (?).

? < jur. *χjberittj; vö. (LEHT. 159a) O.₁ *χāv^rarittj* od. *χāv^rarittj* 'Elch, Elentier', O.₂ *χāv^rörittj*, T.₁ *χāborittj*, T.₇ *χāv^rarittj*, Szj. *χāv^rörittj*, U.-C. *χāv^rarittj* ua.

A szamojéd átadó nyelvi alak — tekintettel a zürjén szó *kybördä* hangalakjára — *χιβερτιν lehetett. Ilyen jur.-szam. *χιβερτιν alakot a jur. első szótagbeli *a ~ u*, *u ~ i* váltakozások alapján tehetünk fel. Például: jur. Sz. *pankē* 'Schaukel' ~ P. *piŋkē* ua.; jur. O. *paðār* ~ *piðār* (von verschied. Sprm.) 'du' ~ Szj. *piðer*, I. *piðe'r* ua. (vö. LEHTISALO: SUSToim. LVI, 59).

WICHMANN: FUF. II, 176.

22. (SZRSZLKomi) I. *lata* 'доски, настилаемые в чуме вместо пола'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *lata* 'deszka'.

< jur. (LEHT. 223a) O., Szj., MB. *tälttə* 'breit; Brett; Fussboden, Diele', OP. *tälttə*, T.₁, U., M., *lättə* ua., Lj., Nj. *rā'ttəð* 'Brett; Fussboden, Diele'; (PTY. 72) *lama* 'доска'.

23. (WICHM.—UOT.) I. *lipki*, Ud. *lipi* '»Strumpf» aus Renntierfell (mit den Haaren nach innen)', Pecs. *lipi tša* '»Strumpf» aus Renntierfell (die Haare nach innen) (unter dem *pimi* getragen)'; (FOKOS-FUCHS, SYRJWb.) Ud. *lipki* 'Strümpfe aus Renntierfell mit den Haaren nach innen. (Über diese werden die *pimi*-Stiefel gezogen)'; (SZRSZLKomi) I. *lipi tša*, Ud. (Mez.) *lipki* 'пыхиковые чулки шерстью внутрь (носят под пимами)'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *lipita*, I. (Miji) *lipi tša* ua.

< jur. (LEHT. 235a) Szj. *lipi^{2a}* 'Fellstrumpf (mit den Haaren nach innen)', U. *lipi^{2a}*, N. *lipi^{2a}* ua.

A zürj. *lipi tša*, *lipi tša*, *lipi tša* alakok a szamJur. *lipi^{2a}* szó jur. *-tše denominális főnévképzős alakjából származnak. (A jur. *-tše képzőre vonatkozóan I. LEHTISALO: SUSToim. LXXII, 210 kk.).

WICHMANN: FUF. II, 177; WICHM.—UOT.

A jurák szót az oroszok is átvették: *линты, ленты, лонты* 'samojedische Schuhe oder Strümpfe aus Renntierfell mit den Haaren nach innen' (WICHMANN: i. h.; VASMER, REW. II, 44).

24. (WICHM.—UOT.) V., Sz., Pecs., Lu., Le., I., P. *lampa* 'Ski ohne Sohle'; (FOKOS-FUCHS, SYRWb.) V., Le. *lampa* 'Schneeschuh, Ski'; (SZRSZLKomi) *lampa* 'охотничьи необитые лыжи'; (VÁSZOLYI) I. (Miji) *lampa* ua.; *lampaas-* 'a sitalpat felköti'.

< jur. (LEHT. 216b) O., OP. *lampə* 'Ski, Schneeschuh', T.₂ *lampəð*, Szj. *lampəð*, Nj., Kisz.₂ *ramppəð*, P.₂ *lampə* ua., Sz. *ramppəð^{2a}* 'mit Fell besohlte Skier'.

WICHMANN: FUF. II, 177—8; TOIVONEN: FUF. XX, 51; UOTILA: SUSToim. LXV, 360; SYRJChrest. 113; WICHM.—UOT.; másképp: WICHMANN: FUF. XV, 16 (zürj. > szam.).

Jur.-szam. > orosz *ламба, ламбы* 'Wasserskier, länger als die für den Schnee bestimmten' (WICHMANN: FUF. II, 177—8; KALIMA: SUSToim. XLIV, 148; VASMER, REW. II, 10).

25. (SZRSZLKomi) I. *lart.sa* 'гусеница, гусеницы, моли, которые точат оленьи меха'.

< jur. (LEHT. 231a) O.₂, T.₁, Szj. *lār tsə* 'Spinne', T.₂ *lār tsə*, T.₅ *lārssə* ua.; (TYER. 69) *лярцо* 'паук'.

26. (SZRSZLKomi) I. *limbiça* 'подшейная шкура с длинными волосом'.
< jur. *limbiça, *limvēça; vö. (LEHT. 217a) O. *lampəçə* 'Seite der Wange (bei Menschen, Tieren)', OP. *lampəçə*, K. *lampəçə* 'id. (am Fell)', U.-C. *lampəçə* ua., Sz. *ramppəçə* 'Seite der Wange nebst Schläfe', Nj. *ramppəçə*, P. *lampəçə* ua.; (PTY. 307) *ламбяха* 'шкура на щеках оленя'.

A zürjén szó forrása egy, a jur.-szam. *a ~ *i magánhangzéváltakozás alapján feltehető jur. **limbī*χa, **limbē*χa alak lehetett. (A jur.-szam *a ~ *i váltakozásra vö. LEHTISALO: SUSToim. LVI, 66.)

27. (WICHM.—UOT.) Ud. *mak* 'Rückgrat od. Rücken (хребетъ) bei Vögeln und Fischen'; (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) Ud. *mag*, Pr. *mog* 'Rückgrat des Vogels, Rücken (короб) des Vogels; Knochen, wo die Flügel beginnen (Ud.), Rückgrat des Vogels, Rücken (короб) des Vogels (Pr.)'; (SZR SZL KOMI) Ud. *mag* 'позвоночник птиц, хребет рыб'.

< jur. (LEHT. 238b) O. Szj. *māxā* 'Rücken, waagrechter Balken', OP. *māxā*, K. U. *māxā*, Lj. Sz., Nj. *māxō*, P. *māx* ua.

A jur.-szam. átadó nyelvi *māxā* alak szóvégi *ā* hangja a zürjénben ugyanúgy analógiás úton tűnt el, mint a zürj. *ker* 'Renntier' végmagánhangzója (l. a *ker* címszó alatt!). Az Ud. *mag*, Pr. *mog* *g*-je zöngésüléssel keletkezett *k*-ből. A zürj. *k* > *g* zöngésülésre vö. UOTILA: SUSToim. LXV, 125.

Egyes kutatók (SETÄLÄ: SUSAik. XXX/5, 53; FOKOS: Nyr. XLIX, 155; HAJDÚ: SUSAik. LIV/1, 76) a zürjén és a szamojéd szót a m. *mög* 'Hintergrund' családjához kapcsolták. Ez az egybevetés azonban hangtani szempontból nem fogadható el. Ugyanis a m. *mög* ~ fi. *myö*- szóban fgr. *η, a szamojéd alakokban pedig eredetei *k hangot tehetünk fel. (A m. *mög* etimológiáját l. SKES. 357.)

WICHMANN: FUF. II, 178; WICHM.—UOT. (zürj. ? < szamJur.).

28. (WICHM.—UOT.) V., Sz., Pecs., Lu., Le., Ud. *mali tša* 'Pelz aus Renntierfell (mit Kapuze aus Renntierfell; die Haare nach innen; wird wie ein Hemd angezogen) (V., Sz., Pecs., Ud.; V.: die Haare auch nach aussen; Sz.: nicht mehr gebräuchlich; Pecs.: kann auch ohne Kapuze sein, sonst wie die parka, darüber wird ein ähnlicher dünner, brauner Kaftan getragen; Pecs.: jedermann hat eine parka und eine mali tša, nur die Reichen haben ein sevik), hemdartiger Arbeitsrock aus grobem blauem Tuch (Lu.), weisser hemdartiger Arbeitsrock (Le.)'; (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) V., Ud., Le., Pr. *mali tša* 'Pelz aus Renntierfell, die Haare nach innen (V., Ud., Le.), Pelz mit grossem Kragen, innen die Haare, aussen mit Tuch; wird angezogen, indem man ihn über den Kopf zieht (wie ein Hemd) (Pr.)'; (SZR SZL KOMI) FV., Vm., I., AV., Szkr., Ud. *mali tša*, I. *mal tša* 'малица (одежда)'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *mal ta*, I. (Miži) *mal tša* ua.

< jur. (LEHT. 251b—2a) O., T., Szj., U. *māl tše* 'Malitza, sackförmiger Männerrock od. -pelz (Haare nach innen) mit angenähter Kapuze', T. *māl tšè* ua.; (PTY. 129) *мальца* 'малица'; (CASTR.) *mālite*, *mālitea*, *mālicea* ua.

A zürj. *mal tša*, *mal ta* a *mali tša* alaknál újabb kori átvételnek látszik. A *mali tša* alakváltozat talán orosz közvetítéssel került a zürjén nyelvbe (vö. WICHM.—UOT.).

WICHMANN: FUF. II, 178.

A jur.-szam. szó az obi-ugor nyelvekbe is bekerült: vog. (MSz.) *molsän* 'malicabunda'; (KANN., WogVok. 177) FL. *mol'ššā*η, Szo. *mol'ššā*η 'innerer Pelz, mit den Haaren nach innen'; osztj. (KT. 522) Kaz. *mo'l'sš* (paikoin) *māl pšī*, O. *ma'l'sā*η 'Sackpelz, Malitza' (STEINITZ: i. h. 436—7).

Jur.-szam. > orosz *малица*, *малка* 'Hemd aus Renntierfellen mit nach innen gekehrtem Fell' (VASMER, REW. II, 91).

29. (SZR SZL KOMI) I. (Ob) *mañuku* 'хребет, возвышенность из голых камней'.

A zürjén szó szamojéd eredetije sem LEHTISALO, sem TYERESENKO szó tárában nincs meg. Van azonban LEHTISALONál egy kifejezés, amellyel a zürjén szó egybevehető: (LEHT. 254b) O. *māññi* : *m. vʹäē* 'sehr harter Stein', Szj. *māññē päē* ua., Szjo. *māññō bāē* 'grosser loser Stein'. — HAJDÚ PÉTER szíves szóbeli közlése szerint a zürjén szó eredetije talán a jur. *māñño* szó -*kku*, -*kko* denominális főnévképzős alakja volt: *māññōkku. Ilyen jur.-szam. alak feltevése lehetséges, egyrészt azért, mert a jur. -*kku*, -*kko* élő képző, s így sok szóhoz hozzájárulhat, másrészt azért is, mivel könnyen elképzelhető, hogy a jur. *māññōkku alak az egész Szjo. *māññō bāē* 'grosser loser Stein' szerkezet jelentését magába szívtá.

30. (SzrSzlKomi) I. *menurej* 'неприрученный кастрат старше четырех-пяти лет'.

< jur. (LEHT. 272b) OP. *mieñnarʹruj* 'fetter Renntierochs, der nicht zum Zugrenntier abgerichtet ist', Szj. *mēñnurūi*, K. *mēñnurēi*, U.-C. *mēñnurūi*, N. *mēñnarūi*, Sz. *mēñnarʹrūj*, Nj. *mēñnarūj*, P. *mēñnarūj* ua.; (TYER. 79) *менаруй* 'недрессированный олень-самец крупного размера, старше четырех-пяти лет'.

31. (SzrSzlKomi) I. *mokota* 'верхняя часть чума', *mokota-ruž* 'дымовое отверстие, дымоход (в чуме); (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *mokota-ruž* 'a sátor felső nyílása'.

< jur. (LEHT. 239b) O. *mōkkōdʷ*, OP., OkSz. *mākkōdʷ*, U.-C. *mākkōdʷ*, Szj., K. *mākkōdʷ*, M. *mōkkōdʷ*, U. *mākkōdʷ* 'dickere Grundstange des Zelttes, die an eine andere gleichartige gebunden ist (sie werden beim Aufbau des Zelttes zuerst aufgestellt), (O. auch) obere Öffnung des Zelttes, (O.) Schornstein; (O.) Kirchturm'.

32. (SzrSzlKomi) I. *motga* 'торф, торфяное болото, торфяник'.

< jur. (LEHT. 262b) O. *mōŋʷp* 'Fläche des Fussbodens im Zelte, in der Stube', OP. *mōŋkə*, Szj. *mōŋkə* ua., U.-C. *mōŋʷp* 'Schwarzerde'; (PTY. 283) *монга*, 'торф'.

33. (SzrSzlKomi) I. *mora* 'мышка, на молодых рогах оленя'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *mora* 'szarv'.

< jur. (LEHT. 262a) T.₁ *mōrə* 'weiches Renntiergeweih im Sommer', Lj., Nj. *mōrrpə* 'id.; häutiger Überzug des Renntiergeweihs'; (TYER. 82) *mora* 'рог оленя (весенний, незатвердевший)'.

34. (SzrSzlKomi) I. *namñuku* 'лончак, молодой самец-олень в возрасте от одного до двух лет'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *namñuku* ua.

< jur. (LEHT. 281b) O., Szj., U. *namnʷ* 'männliches zahmes Renntierkalb im zweiten Jahr', K., U.-C. *namnə*, N., Szjo. *namnə*, OP. *namñnʷ* ua., *namñiikʷ* ua., Nj. *namñiəku* 'männliches wildes Renntierkalb im zweiten Jahr', P. *namñiəku* ua.

Jur.-szam. > vog. (KÁLMÁN) Szig. *nomne* '1 jähriger Renntierstier'; osztj. (KT. 581) Kaz. *nomna* 'wo gebräuchlich?' Renntierkuh', O. *nomna* 'weibliches Renntier im zweiten Jahre, das noch nicht gekalbt hat' (STEINITZ: i. h. 438).

35. (SzrSzlKomi) I. *narmej* : *nj̄r-narmej* 'кость носа, храп (у оленей)'.

< jur. (LEHT. 281a) OP. *namāēi* 'Nasenknochen', Szj. *namcēi*, K., U.-C., Szjo. *namāēi*, Nj. *namī*, P. *namāēi* ua.

36. (SzrSzlKomi) I. *nadko* 'важенка, отелившаяся в возрасте одного года'.

< jur. (LEHT. 311b—2a) T.₁ *nādē* 'Renntierkalb, das einige Wochen später normalerweise geboren ist (es ist beim Anbruch des Winters schwächer

und hat schlechtere Haare als die anderen Kälber)', OP. *nādè*, Sz. *nə̀ttì*, P. *nə̀ttä̀ei* ua., OP. *nā̀dākku* ua.; (PTY. 28) *ня̀дако* 'spät zugehendes Kalb'.

37. (SzsZlKomi) I. *ńaluku* 'jahresweiser Hirsch' (olenja)'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *ńaluku* ua.

< jur. (LEHT. 294b) Szj. *ńáttò* 'zähmes oder wildes Rentierkalb vom vorigen Jahr', U.-C. *ńáttò* 'ein Jahr altes Stierkalb des Rentiers', OP. *ńáttũ* '1—2 Monate altes Rentierkalb', *ńáttũ'kkò'tsè* 'Rentierkalbchen', (TYER. 106) *ńя̀локо* 'jahresweiser Hirsch'.

38. (SzsZlKomi) I. *ńareveĩ*: *ńareveĩ gena* 'Hirsch weißer Haut (o Hirsch Hirsch)'.

< jur. (LEHT. 304b) O. *ńārā̀ß̂v* 'Kupfer', Szj., K. *ńārā̀ß̂v* ua., OP. *ńārā̀ß̂ä̀ei* 'weiß'; (PTY. 130) *ńя̀равэ̀й*, *ńя̀равэ̀э* 'sehr weißer Hirsch'.

A jur.-szam. szó jövevényszóként a vogulban is megvan: (VNGy. IV, 38, 40, 141, 169) É. *ńāraw*, *ńārā̀w*, *ńaraw* 'szürkésfehér'; (MTR.) *ńaraw* ua.; (KÁLMÁN) *ńaraw* 'weiß' (STEINITZ: i. h. 440).

39. (SzsZlKomi) I. *ńarma* 'Stich, was gestickt, was unten genäht'; I. *ńarmaõni* 'sticken, stich (Stich, Boot)'.

< jur. *ńarma; (LEHT. 304ab) T.₁ *ńārmā̀ñnə̀ m̂ŝəd!* 'bringe eine Hilfskufe an! (auf der abgenutzten Kufe) befestigen'; O., T.₁ *ńārā̀* 'eine Hilfskufe auf die abgenutzte Kufe schlagen', Szjo. *ńārā̀s* ua., Nj. *ńā̀ā̀ram*'*m̂p̂* 'Absatz (am Stiefel, Schuh)'.

A jurák-szamojéd szó az osztjákba is bekerült: (KT. 633) O. *ńārā̀mā̀* 'Schiene (unter der Schlittenkufe)' (STEINITZ: i. h. 440).

40. (WICHM.—UOT.) Pecs., I., Ud. *ńartala* 'Fangstrick, Wurfsclinge (zum Einfangen der Rentiere) (Pecs.: »bei den Ostjaken«)'; (SzsZlKomi) FV., I., Pecs., Ud. *ńartala* 'аркан (для ловли оленей)'.

? < jur. (CASTR.) *ńārt* 'Band um die Schlittenkufe'.

A zürj. *ńartala -ala* eleme nem világos.

WICHMANN: FUF. II, 179; WICHM.—UOT.; LITKIN, Хрест. 112.

Valószínűleg zürjén közvetítéssel került az orosz nyelvbe a *ńя̀ртало* 'Wurfsclinge, Fangstrick zum Einfangen der Rentiere' szó (vö. WICHMANN: i. h.; KALIMA: FUF. XVIII, 55—6; VASMER, REW. II, 235).

41. (SzsZlKomi) I. *ńārt̂so* 'сфагно́вые мхи'.

< jur. (LEHT. 306a) O. *ńār̂tsu* 'hellgelbliches Sumpfschmoo, das in die Wiege gesammelt wird (? isländisches Moos)', OP. *ńār̂tsu*, Szj. *ńār̂tsò*, Szjo. *ńār̂tsu* ua.; (TYER. 108) *ńя̀рцо* 'мох (белый)'.

A jurák szó az osztják nyelvbe is átkerült: (KT. 636) O. *ńā'r̂ŝy* 'Torf-, Weissmoos (auf dem Sumpf)' (KARJALAINEN, OL. 6; STEINITZ: i. h. 440).

42. (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *ńeblui* 'tavasszal született rénszarvasborjú bőre'.

< jur. (LEHT. 310a) O. *ńā̀bl̂ui* 'Fell des Rentierkalbs im Herbst, wo die neue Behaarung die für eine Malitza geeignete Dicke hat', Szj. *ńḕb̂l̂ui*, U. *ńā̀b̂l̂ui* ua., OP. *ńā̀b̂l̂ui* 'id.; Rentierkalb im Herbst'; (TYER. 103) *ńя̀блоу́й* 'шкура оленьего теленка, снятая в июле-августе'.

A jur.-szam. szó az obi-ugor nyelvekbe is bekerült: vog. (MTR.) *ńop̂l̂u* 'nyári rénszarvas bőre'; (CSERNY.) *ńop̂lu* 'неб́лой'; osztj. (KT. 626) Ni. *ńā̀p̂l̂ə̀y*, Kaz. *ńā̀b̂l̂ə̀y*, *-l̂ə̀y*, O. *ńā̀b̂l̂ə̀y* 'Fell des im Frühling geborenen Rentierkalbes nach dem Ausfall der ersten Haare (ca. 1—2 Monate nach der Geburt, im August bis September; so wird das Fell genannt, bis es seine gewöhnliche Dicke erreicht)' (STEINITZ: i. h. 440).

Jur.-szam. > orosz *неблюй, неплюй* 'noch nicht einjähriges Renntierkalb' (TOIVONEN: FUF. XVIII, 183; VASMER, REW. II, 204).

43. (WICHM.—UOT.) I. *ñelk* 'Wade'.

< jur. (LEHT. 314a) O. *ñelñak* 'Wade (auch z. B. des Renntiers)', OP. *ñiññak ñkz*, Szj., K., U.—C. *ñelk* ua.; (TYER. 91) *ñelak* 'икра (мышца ноги)'.

WICHMANN: FUF. II, 179; UOTILA: SUSToim. LXV, 194; WICHM.—UOT.; FOKOS: NYK. LV, 13; ALH. III, 3—4; LITKIN, Хрест, 112.

Jur.-szam. > osztj. (KT. 616) O. *ñelñaki*, *kõr ñ.* 'Wade(nfleich)' (STEINITZ: i. h. 439).

44. (SzsZlKomi) I. *ñeruku* 'подстилка из березовых или ивовых прутьев (в чуме оленеводов)'.

< jur. (CASTR.) *ñerka, ñeroko* 'Weide'; (LEHT. 315a) O. *ñerñu* 'Weide', Szj. *ñerò*, U. *ñerò*, N. *ñerò*, Lj. *ñerñu* ua.; O., Szj., U. *ñerkkv* 'Weidenbaum', M. *ñerkkv* ua.; (TYER. 94) *ñerka* 'ива'.

45. (SzsZlKomi) I. *ñin* 'боковая жердь у нарты (верхняя связка)'.

< jur. (LEHT. 325a) O., Szj., U.—C., Szjo., N. *ñin* 'Seitenholz des Schlittenbodens', OP. *ñin^a*, T.₁, T.₂ *ñin*, K. *ñin* ua.; (TYER. 97) *ñin* 'продольная перекладина у нарты'.

46. (SzsZlKomi) I. *ñujur* 'внутренняя суконная покрывка чума'.

< jur. (LEHT. 332a) O., Szj., K. *ñur* 'am oberen Teil des Zeltes unter der Zeltdecke angebrachte Schutzdecke aus Renntierfell oder Tuch, die verhindern soll, dass die eigentliche Zeltdecke (aus Fell oder Tuch) durch Funken beschädigt wird', U.—C. *ñur^a*, Nj. *ñujjer*, P. *ñüññe* ua.

A jur.-szam. szó az osztjákba is bekerült: (KT. 601) O. *ñuñer, ñz* 'Fütterung der Wand im Renntierfelltelt' (STEINITZ: i. h. 441).

47. (SzsZlKomi) I. *padko* 'узорчатая сумочка из оленьей кожи для домашних мелочей'.

< jur. (LEHT. 348a) O. *pādæ* 'Beutel, Sack; Hodensack; Beutel des Zugnetzes', OP. *pādð*, OD., T.₂, T.₄, T.₅, Szj., U., M., N. *pād*, T.₁ *pādð* ua., Lj. *pāñ* 'Lederranz (z. B. ein solcher, in dem früher Sachen auf einem Tragrenntier befördert wurden), Sack des Zugnetzes', Sz., Nj. *pāt* ua.; (PTY. 277) *padko* 'сумочка (узорчатая для домашних мелочей)'.

48. (SzsZlKomi) I. *padñu* 'деревянная втулка для поднятия и опускания крюка над костром'.

< jur. (LEHT. 334b) O. *pādñ ññu* 'Stäbchen am Topfhaken', Szj. *pādññ ññu*, K. *pādññ ññu*, Lj. *pātññ ññu* ua.; (TYER. 132) *padñu* 'палочка, с помощью которой котел или чайник подвешивается над огнем на нужную высоту'.

A jur.-szam. O. *pādñ ññu* 'Stäbchen am Topfhaken' kifejezés összetett szó. Az összetétel előtagja a jurák (LEHT. 334a) O. *pā^a* 'Topfhaken; Rute, worauf Fische aufgereiht werden', Szj. *pā^a*, U. *pā^a*, U.—C., Szjo. *pā^a*, Sz., Nj., Ni., P. *pāt* ua. főnév, utótagja pedig esetleg a jurák (LEHT. 330b) O., T.₁, Szj., K., U., U.—C., Oksz., Szjo., Lj., Nj. *ññu* 'Sohn, Kind (auch fem.); Junges (von Tieren, Vögeln)' szóval azonos. A jur. *ññu* 'Sohn, Kind' főnév a *pādñ ññu* 'Stäbchen am Topfhaken' összetételben talán átvitt értelemben szerepel. Jelentéstani szempontból a tárgyképek hasonlóságán alapuló névátvitellel lehet dolgunk ugyanúgy, mint a m. *fiú* 'Knabe; Sohn' kicsinyítő képzős *fiók* I. 'Junges', 2. 'Fach, Schublade' (vö. *ablakfiók, asztalfiók*) származékának az esetében is (a m. *fiók* etimológiáját I. EtSz.; SzófSz.).

49. (SzsZlKomi) I. *pandj* 'панда, оторочка подола совинок и малиц'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *pandj* ua.

< jur. (LEHT. 347a) O., Szj. *pānt''a* 'unterster Saumstreifen an der Malitza; Hundefellstreifen an der Malitza und am Frauenpelz', M. *pānt''a*, Lj. *pāntatⁿ*, Nj. *pāntat* v. *pānat* ua.; (TYER. 129) *панд'(д)* 'обшивка, нашивка (на подоле)'.

A jur. *pānt''a* stb. jövevénysszóként megvan a vogulban is: (ROMB., idézi STEINITZ) Szig. *pānti* 'меховая опушка на подоле малицы'.

Jur.-szam. > orosz *панда, пянда* 'verzierter Rand eines Samojeden-rocks' (VASMER, REW. II, 309).

50. (WICHM.—UOT.) V., Sz., Pecs., I., Ud. *parka* 'Pelz aus Renntierfell (die Haare nach aussen) mit einer Kapuze (wird wie ein Hemd angezogen) (V., Sz.: die *p.* ist etwas kürzer als die *mali tša*, in der *p.* ist in der Gegend v. Hals, und Brust eine kleine Spalte, so dass sie bequemer anzuziehen ist; Pecs.: Arbeitspelz; Ud.: *p.* wird bei grosser Kälte über die *mali tša* angezogen)'; (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) V., Ud. *parka* 'Pelz aus Renntierfell (V.), schlechter Renntierpelz (*sevik*), die Haare nach aussen (Ud.); (SZR SZL KOMI) FV., I., Lu., AV., Szkr., Ud. *parka* 'парка, зимняя верхняя одежда из оленьего меха, шитая мехом наружу'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin, Míži) *parka* ua.

< jur. (LEHT. 346a) O., Szj. *pārkkv* 'Pelzüberrock des Mannes von der Art eines Sowiks, aber verziert und aus dünnhaarigem Herbstfell des Renntierkalbs verfertigt; wird von den Ostjaken und Wogulen getragen, wenn sie gut gekleidet sein wollen'; (TYER. 130) *парка* 'парка (мужская верхняя одежда)'.

WICHMANN: FUF. II, 179—80; UOTILA, SyrjChrest. 130; WICHM.—UOT. (zürj. < szamJur., talán orosz közvetítéssel).

Jur.-szam. > vog. (KANN., WogVok. 94) FL. *pōrkχá*, Szo. *pōrχá* 'Pelz von leichten und dünnen Renntierfellen'; osztj. (KT. 730) Ni. *porγá*, Kaz. *po'rya* 'Sackpelz aus Renntierfell (dünn, mit den Haaren nach aussen)' (STEINITZ: i. h. 443).

Jur.-szam. > orosz *парка* 'Pelz aus Renntier-, Hunde- oder Schafsfellen' (WICHMANN: FUF. II, 179—80; VASMER, REW. II, 317). — A szam. szó orosz közvetítéssel az északi-amerikai eszkimó nyelvbe is eljutott (vö. KALIMA: FUF. XVI, 229).

51. (SZR SZL KOMI) I. *pelei* 'пристяжной олень (различают направо от передового: *dor pelei*, *níntem pelei* i *dor pelei*)'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *pelei* ua.

< jur. (LEHT. 376ab) O., K., U.-C., MB., Szjo. *pēllèi* 'das Renntier ganz rechts im Gespann; auch überhaupt ein Renntier, das neben das Lenkrenntier angespannt wird', OP. *pēllèj*, T. *pēllè*, Sz. *pējjèar* ua.; (TYER. 133) *пелей* 'олень в упряжке (не передовой)'.

Jur.-szam. > orosz *пелей* 'Zugrenntier'. — VASMER (REW. II, 332) az orosz szót ismeretlen eredetűnek tartja.

52. (SZR SZL KOMI) I. *peleńna* 'узда (оленья)'.

< jur. (LEHT. 376b) O. *pēllèi jññe* 'Riemen oder Kette, die im Gespann vom Rückengurt eines Renntiers zum Halfter des auf der rechten Seite befindlichen Renntiers gehen', OP. *pēlèj jññe*, Szj. *pēlè''iññe*, U.-C. *pēllèi-ññar*, U. *pēlè''-iññe*, N. *pēlè''-iññaz*, Sz. *pējjèar βijjær*, Nj. *pējjèar βijjær* 'id.; (wenigstens O., OP. auch:) dieser Riemen oder diese Kette nebst dem daran festgemachten Halfter des Seitenrenntiers'; (TYER. 133) *пелей иня* 'узда (ремень, с помощью которого соединяются в упряжке все олени, кроме передового)'.

A jurák O. *pěllèi jǐñne* 'Riemen oder Kette...' a (LEHT. 376ab) *pěllèi* 'das Renntier ganz rechts im Gespann...' és a (LEHT. 131a) *jǐñnè* 'Riemen, Seil, Zügel, Eisendraht' szóból létrejött összetétel.

Jur.-szam. > orosz (*Dal*) *пелейна* 'оленья уздечка, оброть'.

53. (SzlKomi) I. *penduk* 'шкура падшего в июле теленка'.

< jur. (PTY. 307) *пендук* 'шкура теленка, недоросшего до летнего'.

54. (SzlKomi) I. *peñdžeĭ* 'высохший ручей'.

< jur. (LEHT. 380a) OP. *peñše* 'vom Frühlingswasser in die Uferwand gegrabene Bachschlucht (kann sonst trocken sein)', M. *pěñ. hǐz* ua.; (TYER. 133) *пензя* 'пересохшее русло (реки, ручья)'.

55. (WICHM.—UOT.) V., I. *pim*, Sz., Pecs., Ud., P. *pimi*, I. *pimi* 'langer Winterstiefel (od. Pl.) aus Beinfell des Renntiers (V., I., Pecs., Ud.; Pecs.: reicht bis zum Oberschenkel, wird mit einer Schnur am Gürtel festgebunden), Filzschuh(e) (= *tuñi*, solche Stiefel wie die genannten werden nicht gebraucht) (Sz.), Filzschuh(e), Filzstiefel (P.)'; (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) V., Ud., Pr. *pimi* 'пимы; hohe bis zu den Knien reichende Stiefel aus Renntierfell (V.), Stiefel aus Renntierfell, die Haare nach aussen (Stiefelschäfte sind hoch, werden über die *lipki*-Strümpfe gezogen) (Ud.), die *pimi* sind aus dem Beinfell des Renntiers gefertigt, (werden beim Reisen auf Schlitten) über die Stiefel gezogen, zu Fuss kann man nicht in den *pimi* gehen) (Pr.); (SzlKomi) FV., Vm., AV., Pecs., Szkr., Ud. *pimi*, I. *pim* 'пимы (высокая меховая обувь из шкуры оленьих ног)'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *pim* ua.

< jur. (LEHT. 382b) O., Szj., U. *pǐββy* 'aus Schenkelfell des Renntiers genähter Stiefel', T., M. *pǐββω*, Lj., Sz., Nj. *pǐemmpə* ua.; (TYER. 134) *пива* 'пимы (обувь из оленьего меха)'.

A zürj. V., I., I. (Kanyin) *pim* közvetlen kölcsönzés a jurák-szamojéd nyelvből, a V., AV., FV., Szkr., Ud., Sz., Pecs., Vm., Pr., P. *pimi*, I. *pimi* viszont az orosz többes számú *пимы* 'hohe Winterstiefel aus Renntierfell' átvétele.

WICHMANN: FUF. II, 180; WICHM.—UOT. (zürj. < szamJur., részint orosz közvetítéssel).

Jur.-szam. > orosz *пимы* pl. 'hohe Winterstiefel aus Renntierfell' (WICHMANN: i. h.; VASMER, REW. II, 357).

56. (SzlKomi) I. *puđu* 'изморось (мелкий дождь)'.

< jur. (LEHT. 370b) OP. *puđdu* 'sehr dünner Regen- oder Schneefall', Szjo. *puđə* 'sehr dünner Regen'; (PTY. 103) *пудə* 'изморось (мелкий дождь)'.

57. (WICHM.—UOT.) I. *puĭna* 'Riemen am Renntiergeschirr'; (SzlKomi) I. *puĭna* 'веревка, которой привязывают тянущего грузовую нарту оленя к задку впереди идущей нарты'.

WICHMANN (FUF. II, 180; I. még WICHM.—UOT.) a zürjén szót a szamJur. (CASTR.) *pui* 'Riemen, womit der Zugriemen an den vorhergehenden Schlitten gebunden wird', (LEHT. 363a) O., Szj., K., U.-C. *püi* 'Riemen, Kette, Koppel, womit das Karawanenrenntier hinten an den vorhergehenden Schlitten gekoppelt wird' átvételének tartotta. Jelentéstani szempontból e származtatásnak nincs akadálya, megmagyarázatlan azonban a zürj. *puĭna* szóvégi *-na* eleme. Én úgy gondolom, hogy a zürjén szó a jur. (LEHT. 362b) O., Szj., K. *püi* 'hinten befindlich, Hinter-', Sz. *puĭ* od. *püj* ua., Kisz. *pü* 'Hinterteil, Arsch' és a jur. (LEHT. 131a) O. *jǐñnè* 'Riemen, Seil, Zügel, Eisendraht' stb. szóból alakult *püi jǐñne összetétel átvétele. Szerkezetileg ugyanilyen a már tárgyalt zürj. I. *peleñna* 'узда (оленья) (< szamJur. O. *pěllèi*

jīñne 'Riemen oder Kette') szó. — A jur. O., Szj., K., U.-C. *pūi* 'Riemen, Kette, Koppel, womit das Karawanenrenntier hinten an den vorhergehenden Schlitten gekoppelt wird' jelentése másodlagos, feltehetőleg a *pūi *jīñne* szerkezetből vonódott el.

Az orosz *пуня, пунья* 'Riemen zum Anbinden des Zugriemens eines Schlittens an den vorhergehenden' valószínűleg zürjén jövevényszó (KALIMA: FUF. XVIII, 56; VASMER, REW. II, 462; másképp: WICHMANN: FUF. II, 180).

58. (WICHM.—UOT.) I. Ud. *sa* 'Zugriemen für Renntiere (unten vom Halse bis zum Schlitten) (I.), Seil od. Riemen, an welchem Renntiere od. Pferde (z. B. auf dem Weidenplatz) angebunden werden, Tüder (Ud.)'; Ud. *saavnis* (*vev*) 'tüdern (ein Pferd)'; (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) V. *sa*: *sa-gezjen oz pož kiskjini* 'hartnäckiger, eigensinniger Mensch; man kann mit ihm nichts anfangen, bei ihm nichts ausrichten (eig. man kann [ihn] nicht mit einem Seilstrick ziehen)'; Ud. *saavni* (in *važ-gort*, nicht in *jertim-din*) = *domni*, ein Pferd mit einem Strick binden, anbinden, festbinden'; (SzsZlKomi) I., Ud. *sa* 'ремень, за который олень тянет нарту, постромка'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *sa* ua.

< jur. (LEHT. 401b) O., OP., T.₁, T.₆, Szj., U., Oksz., U.-C., M., N., Szjo. *sā* 'Zugriemen (des Renntiers, des Hundes); (O., T.₁, Szj.) Faser (eines Seiles, des Garnes), Lj., Nj. *γā* 'Zugriemen'; (TYER. 148) *ca* 'постромка'.

WICHMANN: FUF. II, 180; WICHM.—UOT.; LITKIN, Хрест. 118.

Jur.-szam. > orosz *ca* 'Zugriemen am Renntierschlitten', *cca* 'Zugriemen, Ziehstrang am Renntierschlitten (der Samojeden)' (WICHMANN: i. h., VASMER, REW. II, 565, 712).

59. (SzsZlKomi) I. *saduku* 'болотистое место в тундре, заросшее травой'; (VÁSZOLYI) I. (Miji) *saduku* 'mocsár'.

< jur. *sādvkku; vö. (LEHT. 407b) O., T.₄, T.₅, Szj. *sādv* 'Pfützte', OP., M. *sādv* ua., Sz. *γāttv* 'nasses, nicht schwappendes Moor', P. *γāttv* 1. 'Sumpfmooß (wird getrocknet und zerkleinert in die Wiege gelegt'; 2. 'kleiner moosbewachsener Tümpel, Grube im Morast (kann wasserlos sein)'; (TYER. 151) *cada* 'лужа'.

A zürjén szó egy eddig nem adatolt *lkū kicsinyítőképzős jur. *sādvkku alakra megy vissza. (E jurák képzőt l. LEHTISALO: SUSToim. LXXII, 369).

Jur.-szam. > vog. (CSERNY.) *sata* 'ложбинка, поросшая кустарником'; osztj. (KT. 885) O. *sāda* 'Moor (russ. Bedeutung dem Gewährsmann nicht ganz klar; soll Ber. *kāl* 'entsprechen; nicht nass)' (STEINITZ: i. h. 445).

60. (WICHM.—UOT.) Pecs., Ud. *sevik* 'Pelz aus Renntierfell (die Haare nach aussen) mit einer Kapuze (wird wie ein Hemd angezogen) (Pecs., Ud., Pecs.: mit bunten Einfassbändern an den Säumen, Ärmleinfassungen und am Kragen verziert, besser und teurer als die *parka*, sonst dieser ähnlich, nur die Reicheren haben ein *sevik*; Ud.: wird bei grosser Kälte über der *malī tša* angezogen, = *parka*)'; (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) V., Ud. *sevik* 'совик, шуба из оленьей шерсти, рубашка из ол. шкуры; Pelz aus Renntierfell, hemdartiges Kleidungsstück aus Renntierfell (V.), Kleidungsstück aus Renntierfell, die Haare nach aussen (= *parka*) (Ud.)'; (SzsZlKomi) Vm., I., AV., Pecs., Ud. *sevik* 'совик, верхняя одежда из оленьей шкуры'.

? < jur. (LEHT. 392b) Szj., M. *saβak*, 'geschlossener Oberpelz des Mannes aus Renntierfell mit den Haaren nach aussen oder aus Tuch, Sowik', O. *soβk*, U. *saβok* ua.; (TYER. 149) *cavak* 'совик (верхняя меховая одежда, надеваемая в сильные морозы поверх малицы)'

A zürjén szó minden valószínűség szerint nem közvetlen kölcsönzés a szam.-ból, hanem a szamojéd eredetű orosz *совик* 'langer samojedischer Renttierpelz' átvétele. A zürjén szó első szótagbeli vokalizmusa is oroszból való kölcsönzésre mutat. Ugyanis az orosz első szótagbeli *o*-nak a zürjén nyelv orosz eredetű jövevényszavaiban többnyire *e* szokott megfelelni. Például: zürj. *geles* 'Laut, Stimme' < or. *голос* ua.; zürj. *keza* 'Ziege' < or. *коза* ua. (vö. KALIMA: SUSToim. XXIX, 25—6). Ugyanígy hangmegfelelés van a zürj. *sevik* < or. *совик* szóban is.

WICHMANN: FUF. II, 181 (zürj. < szamJur.); WICHM.—Уот. (zürj. < szamJur., talán orosz közvetítéssel).

Jur.-szam. > orosz *совик* 'langer samojedischer Renttierpelz' (WICHMANN: i. h.; VASMER, REW. II, 686).

61. (SzsZlKomi) I. *šimzi*, *šinzi* 'шесты, устанавливаемые в чуме стоймя для подвешивания крюков над костром (к ним подвешиваются поперечные шесты)'.

< jur. (LEHT. 446b) OP. *šimsi* 'vertikaler Pfosten mitten im Zelt, an den die Kochbalken angebunden werden; er wird als heilig angesehen (der Zauberer nimmt ihn sich an seiner heiligen Stätte)', U. *šim bži*, Sz. *šim tsu*, P. *šimsu* ua.; (TYER. 164) *сымзы* 'вертикальный шест внутри чума, к которому прикрепляются концы поперечных шестов для подвешивания крюков над костром'.

62. (SzsZlKomi) I. *širi tša* 'сырица, оленица, до двух лет, двухгодовая важенка'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *širita* ua.

< jur. (LEHT. 413a) O. *širri* 'ein Jahr alte Renttierkuh', OP. *širri ä i*, K. *širè*, U., U.-C., N. *širräi*, Nj. *širriššä*, P. *ширришшээз* ua.; (TYER. 165) *сырица*, *сырэй* 'двухгодовая важенка'.

Jur.-szam. > osztj. (KT. 869) O. *šrā*, *šrāi* '1—1½ Jahre altes Renttier, das noch nicht gekalbt hat' (STEINITZ: i. h.).

Jur.-szam. > orosz (DAL) *сырица* 'оленица до двухъ лѣтъ'.

63. (SzsZlKomi) I. *šabu tša* 'нарта для перевозки разных предметов: досок, служащих в чуме полом настила под постель, нюков, листа из-под костра и мешков из-под женской обуви'.

< jur. *šabu tša: vö. (LEHT. 431a) O., T., Szj., K. *šābʹū* 'langer Schlitten ohne Bodenbretter und mit 3 Ständern an beiden Seiten, in dem unreine Gegenstände wie Fussbodenbretter, Bettmatten, Stiefel und Säckchen der Weiber befördert werden', OP. *šābū*, U. *šābū*, U.-C. *šābū*, Nj. *šibʹū*, Kisz. *šipū*, P. *šipū* ua.; (TYER. 170) *šabu* 'нарта для перевозки досок, служащих в чуме полом, настила от постели, нюков, листа из-под очага и мешков из-под женской обуви'.

A zürj. *šabu tša* jurák eredetije egy denominális *tše névszóképzővel ellátott jur. *šabu tša alak lehetett.

A szamojéd szó az osztják nyelvbe is bekerült: (KT. 914) O. *šābōy* 'Narte zum Transport von (unsauberen) Frauenkleidern, Dielenbrettern u. dgl.' (STEINITZ: i. h. 447).

64. (SzsZlKomi) I. *šan* 'лобная косточка уздечки'.

< jur. (LEHT. 429b) O., T., Szj., M., Sz. *šan* 'Knochen am Halfter, Halfter (wenigstens mundartlich), Nj., P. *šān* ua., OP. *šan* 'der gerade Halfterknochen auf der linken Seite der Stirn des Lenkrenntiers und zu beiden Seiten am Kopf des Seitenrenntiers'; (TYER. 171 *сан* 'плоская костяшка (не узде оленьей упряжи)'.

A jur.-szam. *šān* az obi-ugor nyelvekbe is bekerült: vog. (VNGy. II, 112, 473) *É. šāneww* 'csontból készült zabola a rénnék homlokán (коственная узда на головѣ олени)', (CSERNY.) FL., Szo. *šānuw* 'оленья уздечка и костяные части ее'; osztj. (KT. 911) O. *šān* 'Zügel-, Zaumknochen (des Renntiers)', Kaz. *šānōw* 'Zaumknochen (des Renntiers an der Stirn angebunden)' (STEINITZ: i. h. 446).

Jur.-szam. > orosz *сѧн* 'Zügel des Renntiergespanns'. — VASMER (REW. III, 64) az orosz szót ismeretlen eredetűnek tartja.

65. (SzsSzlKomi) I. *šās-šās-šās* 'возглас, которым останавливают собак, собачью нарту'.

? < jur. (LEHT. 424a) O., Szej. *šā šā* Interj. Aufforderung zu schweigen', Nj. *šā š. š.!*, Kisz. *šā šā!* ua.

66. (SzsSzlKomi) I. (Ob) *šejuku* 'место в чуме у самого входа'.

< jur. *šējǰǰku: vö. (LEHT. 434ab) O., T.₁, Szej., K., U., U.-C. *šējje* 'der Teil des Zeltes bei der Tür (gehört den Frauen), OP. *šē'jje*, Kisz. *šējǰǰw*, Nj. *šējǰǰw*, P. *šēddəz* ua., (TYER. 158) *sej* 'угол чума'.

A zürjén *šejuku* egy denominális *-ǰku* névszóképzővel alakult sam-Jur. *šējǰǰku származékszó átvétele. (A jur. *-ǰku* képzőre vonatkozóan I. LEHTISALO: SUSToim. LXXII, 369).

67. (SzsSzlKomi) I. *šelja* 'запекшийся (о крови)'; I. *šelmǰni*, *šeljašni* 'запекаяться, запечься (о крови)'.

< jur. (LEHT. 436b) OP. *šēβ* 'hart getrocknetes Blut', Nj., P. *šēβ* ua.; (TYER. 156) *selw* 'запекающаяся кровь'.

A zürj. *šelja* -a eleme zürjén melléknévképző. Az *a* előtti *j* talán analogikus hang (az analogikus *j*-re vö. UOTILA: SUSToim. LXV, 414 kk.). Nem lehetetlen, hogy a zürj. *šelja* szóban a sam. *-lβ*-hangkapcsolatot *-lj*-vel helyettesítették, mivel az *-lv*- mássalhangzókapcsolat a zürjénben szokatlan.

Jur.-szam. > osztj. (KT. 908) O. *šēǰw* 'geronnene Blutkugel' (STEINITZ: i. h. 446).

68. (SzsSzlKomi) I. *šima* 'отверстие для притока воздуха в чум'.

< jur. T. *šimǰi* 'Loch' (LEHTISALO: SUSToim. XC, 93), *šimǰimǰw* 'das Durchbohren' (acc. + sg. 3. sz. b. szr.) (uo. 92). Vö. (LEHT. 441b) O., Szej. *šī* 'Loch', T.₄, *šī*, T.₅, *šī*, Kisz. *šī* 'id.; Geschlechtsorgan der weiblichen Vögel und Wasserraubtiere'; (TYER. 158) *cu* 'дыра, отверстие, брешь', *макода* 'cu' 'отверстие дымохода'.

A zürj. *šima* a jur. **-ma* vagy **-me* denominális névszóképzős alakból származik (e két főnévképzőt I. LEHTISALO: SUSToim. LXXII, 85—6).

69. (SzsSzlKomi) I. (Ob) *talbej* 'глыбовые россыпи или выходы коренных пород'.

< jur. (LEHT. 470b) O. *tālβè* 'Felsenschlucht, Pass', OP. *tālβe*, Szej. *tālβ^re*, K. *tālβ^re* ua., Szej. *tālβ^re* 'id.; steile Felsenwand (z. B. am Ufer)'; (TYER. 177) *мальбя* 1. 'скала'; 2. 'ущелье'.

70. (WICHM.—UOT.) I. *tebek*, Ud. *tebek* 'Halbstiefel aus Renntierfell (die Fersen aus der Stirnhaut, die Sohle aus den Beinlingen; wird sowohl im Winter als im Sommer getragen) (I.), Halbstiefel aus dem Beinfell des Renntiers (über den *pimi* bei kaltem Wetter, wird nur im Winter getragen (Ud.)); Pecs. *toboki* 'Oberstiefel aus einem Stück Renntierfell mit kurzem Schaft (wird über dem Filztiefel und sogar über dem langen Winterstiefel aus Renntierfell getragen)'; (SzsSzlKomi) Vm. *tebek*, Ud. *tebeki*, Pecs. *toboki* 'род мужских котов из камысов'; I. *tebek* 'рабочие пимы'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin, Miji) *tebek* ua.

< jur. (LEHT. 493) O. *tōbʳāk* 'Strumpf aus Renntierfell', OP. *tōbāk*, Sz., Nj. *tōpāk* ua., U. *tōbʳāk* 'bei strenger Kälte über den Beinlingsstiefel gezogener, kurzer, weiter Überschuh aus Renntierfell'; (TYER. 190) *тобак* 'пимы (просмолённые с отдельными головками)', *тобак* 'пим'.

A zürjén nyelvjárásí alakok közül csupán az Ud., Vm. *tebek*, I. *tebek*, I. (Kanyin, Mijzi) *tebek* alakváltozatok szamojéd jövevényszók; az Ud. *tebeki* és a Pecs. *toboki* alak az orosz (VASMER, REW. III, 111) *тобоку* 'Oberstiefel aus Renntierfell' átvétele (vö. WICHMANN: FUF. II, 181; WICHM.—UOT.).

WICHMANN: i. h.; WICHM.—UOT.

Az orosz *мобуры*, *мабуры* 'Oberstiefel aus Renntierfell', valamint az osztj. (KT. 1009) Ni. *tuprʳ* (ei *käyt.*), Kaz. *tōpʳ* 'sockenartige schaftlose Schuhe aus Schenkelfell des Renntiers'; O. *tōbʳ* ua. szó nem a szamJur. *tōbʳāk* 'Strumpf aus Renntierfell', hanem a szamJur. (LEHT. 493a) O., Szej. *tōbʳarʳ* 'bei strenger Kälte über den Beinlingsstiefel gezogener kurzer, weiter Überschuh aus Renntierfell' stb. szóból származik (vö. STEINITZ: i. h. 448—9).

71. (SzrSzlKomi) I. *tjnzēj* 'аркан (для ловли оленей)'; (VÁSZOLYI) I. (Narjan-Mar) *tjnzēj* ua.

< jur. (LEHT. 488a) O. *tjnʳšēʳ* 'Fangschlinge, Lasso', OP. *tjnʳšēʳ*, T.₂ *tjnʳšēʳ*, Szej., I. *tjnʳšēʳ*, K. *tjnʳšēʳ*, U.-C. *tjnʳšēʳ*, N. *tjnʳšēʳ*, Sz., Nj. *tjnʳšəp*, P. *tjnʳšəp* ua.; (TYER. 195) *тынзя*(н) 'тынзей, аркан'.

Jur.-szam. > vog. (MSz.) *tjnsān* 'pányva'; (CSERNY.) *tjnsān* 'аркан'; osztj. (KT. 1006) Kaz. *tjnzān*, -*qŋ* 'Fangseil, Lasso; (sing. u. plur.) die Eingeweide des Bären (zusammen)' (STEINITZ: i. h. 448).

Jur.-szam. > orosz *тынзей* 'Schlinge zum Renntierfang' (VASMER, REW. III, 161).

72. (SzrSzlKomi) I. *tbli* 'пути (у лошадей и оленей)'; *tbliōni* 'путать, надевать пути (на лошадей, оленей)'.

E szó szamojéd eredetijét nem ismerem. A zürj. *tbli* talán a következő jurák-szamojéd ige számomra ismeretlen főnévi tartozékának az átvétele: (LEHT. 493) OP. *tōbēʳtā* 1. 'ein Bein stellen (beim Ringen)'; 2. 'ein Renntier fangen, indem man die Schlinge des Lassos in seinen Weg legt und, wenn es hineintritt, dieselbe plötzlich aus der Entfernung zuzieht', T.₁ *tōbēʳtā* ua., O. *tōbʳiʳtā* 'ein Bein stellen (beim Ringen)', Szej. *tōbʳarʳtā* ua. — Nem lehetetlen, hogy a szam. szó orosz közvetítéssel került a zürjénbe. Erre mutatna a többes számi jelentésű zürj. *tbli* alak, amely talán egy többes számú orosz *мобли szóra megy vissza.

73. (SzrSzlKomi) I. *tuʳšū* 'киса обл., затяжная сумка из оленьей кожи для швейных принадлежностей'.

< jur. (LEHT. 499b) O., Szej., I. *tūʳšēʳ* 'Nähbeutel der Frau', N. *tūʳšēʳ* ua., Sz. *tūʳšəp* 'id.; kleine Tasche, die bei den Männern am Gürtel hängt', P. *tūʳšəp* ua.; (TYER. 194) *туця*(н) 'сумочка для швейных принадлежностей (из меха или цветного сукна)'.

Jur.-szam. > vog. (KANN., idézi: STEINITZ) FL., Szo. *tutšān* 'Nähgerätsbeutel aus der Stirnhaut des Renntiers', osztj. (KT. 1027) Kaz. *tūʳšəp* η, O. *tutšān*, *tutšān* 'eine aus Schenkel- oder Stirnfell des Renntiers hergestellte bunte, obenauf verzierte Tasche der Frauen, in der Kleinkram (Feuerzeug, Sehnenschnur, Hanf u. a.) aufbewahrt wird' (STEINITZ: i. h. 449).

74. (WICHM.—UOT.) Udm. *teŋ* 'едва, kaum; (ei) ollenkaan, gar nicht'; Ud. *tšəŋer*: *tš. og addžj* 'ich sehe gar nichts'; *tš. pemid* 'ganz

dunkel'; (SzrSzlKomi) Vm., Ud. *teñ* 'современно, совсем', Ud. *teñedz* 'совсем, окончательно'.

? < jur. (LEHT. 502b) O. *tšāññū* 'wenig, ein wenig, etwas', Szj., I. *tāññō*, N. *tāññō*, Sz. *tšēājju*, Kisz. *tšājju*, P. *tšēāddu* ua.; (TYER. 201) *тянэ* I. 'мало'; 2. 'малочисленный'.

WICHMANN: FUF. II, 182.

75. (SzrSzlKomi) I. (Kola) *teñgej* 'пимы для детей'.

< jur. (LEHT. 507a) O. *tšēñqāi* : *tš. piβββ* 'unverzierter Beinlingsstiefel (von Jungen und Mädchen oder als Arbeitsstiefel getragen)'; OP. *tēñkđei piβββ*, Szj. *tēñkđi piββā* ua.

76. (SzrSzlKomi) I. *tiv* 'содержимое брюшной полости'.

< jur. (LEHT. 511a) O. *tšib* 'Bauch', Szj. *tib*, K., U. *tib* ua., OP. *tib* 'Pansen; Inhalt des Pansens (unverdautes Futter)', Szjo. *tib* 'Inhalt des Pansens', Kisz. *tšieβ* ua., Sz. *tšieβ* 'Pansen; Inhalt des Pansens'.

77. (SzrSzlKomi) I. *toñder* 'дошатая спинка легковых нарты'; *vodz toñder* 'передок настила нарты', *ber toñder* 'спинка нарты'.

< jur. (LEHT. 518b) O. *tšōñ tšēr*^a 'Hinter- oder Vorderbrett des Schlittens', O.₂, Szj., K. *tōñtēr*^a, OP. *tōñtēr*^a, U.-C. *tōñtēr*^a, Szjo. *tōñdēr*^a, Kisz. *tšōñ tšēār*, Sz. *tšōñ tšēār* ua.

Jur.-szam. > vog. (KÁLMÁN) Szig. *tüntər* 'ein Schlittenteil (genaueres unbekannt)'; osztj. (KT. 913) O. *twñder* 'Vorderbrett, Rückenbrett (in der Narte)' (STEINITZ: i. h. 446).

78. (SzrSzlKomi) I. *tuñevanğa* 'яма под очагом (железным листом, на котором раскладывается костер, в чуме оленеводов)'.

A zürj. *tuñevanğa* 'яма под очагом' kétségtelenül a jur. (LEHT. 495a) O., T.₁, Szj., K., U., U.-C., Oksz., Szjo., Ni., P. *tū* 'Feuer', Kisz., Nj. *tū* ua. és a jur. (LEHT. 55b) O., OP., Szj., U., T.₂, Lj., Sz., Nj., P. *βāñk* 'Grube, Grab, (Lj., Sz., Nj., P.) Höhle des Wildes', T.₂ *βāñγv* ua. vagy a (LEHT. 49a) Nj. *βāñkā* : *ñrri*^a 'äej'^a *βāñkpā* 'Grube in der Fußsohle' főnevekből alakult *tūñevanğa összetételből származik, noha ilyen szamojéd összetett szót egyik jurák-szamojéd szótárban sem találtam. A jur. *tūñevanğa szókezdő *t* hangja a szóbeljeji *n* asszimilációs hatására keletkezett (vö. WICKMAN: FUF. XXXIII, 129). Vö. még: (LEHT. 496a) O. *tūñ-siβ^re* 'Asche' ~ Szj. *tuñ-seβ^re* ua.; (TYER. 199) *тюмо* 'очар'.

79. (SzrSzlKomi) I. *tūšer* 'заслон дымохода (от ветра)'.

< jur. (LEHT. 522b) O.₁ *tšūššer*^a 'Decke auf der Windseite oben an der Rauchöffnung (damit der Rauch besser aus dem Zelt abziehen kann)', O.₂ *tūššer*^a, OP. *tūššer*^a, Szj. *tūššer*^a, K. *tūššer*^a, U. *tūšer*^a, M. *tūšer*^a ua.; (TYER. 200) *тюсеп*(*ō*) 'кусок шкуры (для прикрытия дымового отверстия от ветра)'.

80. (SzrSzlKomi) I., FV. *uti tša* I. 'нарта для перевозки шестов, стоек чума (I.)'; 2. 'подсанки (FV.)'.

< jur. (LEHT. 45b) O. *ñittū*^a 'Lastschlitten ohne Boden zur Beförderung der Zeltstangen usw.', *ñittōššan* gen. sg., *ñittōš*^a nom. pl., OP. *ñittu*^a, Szj. *ñittō*^a, K. *ñittō*^a, U. *ūtū*^a, Sz. *ñittū*^a, Nj. *ñitū*^a, Kisz. *ñittūš*, P. *ñittū*^a ua.; (TYER. 120) *нцумо*(*c*) 'нарта для перевозки шестов от чума'.

Jur.-szam. > vog. (CSERNY.) FL. *ūtūus* 'нарта для перевозки шестов чума' (STEINITZ: i. h. 429).

81. (SzrSzlKomi) I. *vaduku* 'крюк для вытаскивания оленьего мяса из котла'.

< jur. (LEHT. 50a) O. *βαδακκ* $\approx$, U.-C. *βαδακκò*, M. *βαδνκκο* 'Haken, mit dem das Fleisch aus dem Topf genommen wird (an einem Holzstiel sind ein Paar gekrümmte Eisennägel angebracht)'; (TYER. 15) *вадако* 1. 'крючок', 2. 'удочка'.

82. (SZRSZLKOMI) I. *vanđei* 'нарта для перевозки хорошей одежды, мягких выделанных шкур (у оленеводов)'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *vanđei* ua.

< jur. (LEHT. 55a) O. $\beta\tilde{a}n\acute{t}\acute{s}\acute{e}$ 'mit Seitenbrettern versehener Rentierschlitten mit vier hohen Streben (darin werden Esswaren aufbewahrt)', O.₂ *βāntē*, U.-C. *βāntē* ua.

83. (WICHM.—UOT.) I. *vatlan* 'eiserner Eimer'; (SZRSZLKOMI) I. *vatlan* 'железное ведро'.

?? < jur. (PTY. 30) *ватлан* 'железное ведро'.

Nem lehetetlen, hogy a szamojéd szó származik a zürjénből. A zürj. *vatlan* hangalakja szerint eredeti zürjén szó (egy *valljñi ige deverbális -*an* névszóképzős származéka: *vatlan 'vízhordó edény') is lehet. Vö. (WICHM.—UOT.) Sz. *vattalñi*, Lu. *vatta'ñi* 'feucht werden (Wand od. Ecke der Stube im Winter) (Sz.); offen, feucht bleiben, nicht zuwachsen (Wunde) (Lu.) [Wohl zu *va*]'.

80. (SZRSZLKOMI) I. (Ob) *veññe* 'гопец (бот.)'.

< jur. (LEHT. 64a) O. *βēññē* 'Sauerampfer (wird vom Renttier gierig gefressen)', Szj. $\beta^{\approx}\acute{e}ññe$, K. $\beta\tilde{e},mñ\grave{a}p$ ua.

85. (WICHM.—UOT.) I. *vijer*, Ud. *vijer* 'Auerhahn im ersten Jahre (I.), junger Auerhahn (bis zum vierten Lebensjahre) (Ud.)'; (FOKOS-FUCHS, SYRJWB.) Pr., FV. *vijer* 'junger Auerhahn (im 1. und 2. Jahr)'; (SZRSZLKOMI) Vm., Pecs., Ud. *vijer*, FV., I., AV. *vijer*, AV. *viñer* 1. 'молодой, непerezимовавший глухарь (Vm., Pecs., Ud., FV., I., AV.)'; 2. 'слабый, неокрепший (о детях, о молодых животных) (Pecs.; AV. *vijer*, *viñer*)'; Pecs. *vijer*, *tššjñi*, FV. *vijer*, *tššjñi* 'стать слабым, хилым'.

? < jur. (LEHT. 62b) Nj. $\beta\tilde{i}\acute{e}\acute{r}$ 'Junges eines Waldvogels (wie des Auer-, Birk-, Hasel-, Schneehuhns) im ersten Sommer', P. $\beta^{\approx}\acute{e},i$ ua.

WICHMANN (FUF. XVI, 209) a zürjén szót a vog. (AHLQV.) *vier*, *veära* 'jung', (MSZ.) É., KL. *vēr*, P. *vēr* 'fiatal' szóból származtatta (ugyanígy: WICHM.—UOT.). FOKOS (NYK. LV, 31; ALH. III, 249) lehetségesnek tartja, hogy a vogul szó ered a zürjénből. Én is ez utóbbit valószínűbbnek tartom.

A zürjén és a szamojéd szó szembetűnő hangalaki és jelentésbeli hasonlósága arra utal, hogy a zürj. *vijer* stb. esetében valószínűleg *szam.*-ból való kölcsönzéssel van dolgunk. A zürjén szó 'gyenge stb.' jelentése másodlagos, belső zürjén nyelvi fejlődés eredménye. — Persze nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy a *jur.*-*szam.* szó származik a zürjénből.

III. Jurák-szamojéd hangok képviselői a zürjénben⁷

Ismeretes, hogy a zürjén nyelvben csak rövid magánhangzók vannak, jöllehet az izsmai jellegű nyelvjárásokban (I., Vm., FV., Kanyin, Mijzi) az $l > \emptyset$ változás következtében, másodlagos nyúlás útján létrejött hosszú magánhangzókat is találunk. Például: Sz., Pecs., Lu. *lol* 'Atem; Geist, Leben,

⁷ LEHTISALO fonetikai hangjelölésének fonológiai értékelésében WICKMAN „Bemerkungen zur jurakischen Lautlehre” (FUF. XXXIII, 96–130) c. munkájára támaszkodtam.

Seele, ...' ~ I. *lō* ua. (WICHM.—UOT.); Sz., Lu. *kīlnj*, Pecs. *kīl*- 'hören' ~ I. *kīnj* ua. (uo.); Sz., Pecs., Lu., Le. *puł*, V., Ud. *puv* 'Preiselbeere' ~ I. *pū* ua. (uo.). Minthogy hosszú magánhangzók ezekben a nyelvjárásokban is csak meghatározott fonetikai feltételek mellett (pl. *lō* 'Seele', de elativus: *loljś*) fordulhatnak elő, így magától értetődik, hogy a zürjén nyelvbe bekerült szamojéd jövevényszók hosszú magánhangzóit az izsmai jellegű nyelvjárásokban is a megfelelő rövid magánhangzókka helyettesítették. Ezért indokoltnak látom a hosszú és a megfelelő rövid magánhangzókna és zürjén képviselőteiknek az együttl való tárgyalását.

Az első szótagban

1. Jur.-szam. *ā*, *a*, *ā*. — A jur.-szam. *ā* (LEHT.: *ā*, *à*, *ā*) hangot a zürjénben a rövid *a*-val vették át. Például: *amdor* (2), *avko* (3), *çalimer* (6), *çaptorka* (8), *lata* (22), *parka* (50), *vanđej* (82). — Jur.-szam. *a* (LEHT. *a*, *ā*) ~ zürj. *a*. Például: *çalsula* (5), *lampa* (24), *narmeç* (35), *vaduku* (81). A zürj. *mokota* (31) szam. megfelelőjében nyelvjárások közötti első szótagbeli *a* ~ *o* váltakozást figyelhetünk meg: O. *mōkkōdōv* ~ U.-C. *mākkōdō*.

A jur.-szam. *ā* (LEHT. *ā*) palatális mássalhangzók után fordul elő. A zürjénben *e* hangot is *a*-val helyettesítették, például: *jamđu* (13), *riadko* (36), *riartso* (41), *šabu.čša* (63).

2. Jur.-szam. *ō*, *o*. — A jur.-szam. *ō* (LEHT.: *ō*, *ò*, *ō*) magánhangzót a zürjén nyelvben rövid *o*-val helyettesítették. Például: *kora*, *çora* (19), *momga* (32), *mora* (33), *tołli* (72). A zürj. *kunteç* (20) szamJur. Nj. *kōntāç*, Sz., P. *kūntj* megfelelőjében *ō* ~ *ū* magánhangzóváltakozás van. Valószínű, hogy a zürjén szó egy *ū* hangot tartalmazó szamojéd alak átvétele. — A jurák *ō*-nak két régi jövevényszóban *e* felel meg: *ker* (az I. *kēr* másodlagos nyúlás eredménye) (18), Ud. *tebek*, I. *tebek* (70).

A jur. *ço*, *ço* *çōb* hangutánzó szó rövid *o* hangját a zürjénben is *o* képviseli: *ço-ço-ço* (10).

3. Jur.-szam. *ū*, *u*, *ū*. — A jurák *ū* (LEHT.: *ū*, *ù*, *ū*, *ù*) és *u* (LEHT.: *u*) magánhangzó helyén a zürjénben rövid *u* van, például: *pujina* (57), *tu.čšu* (73), *uti.čša* (80), *puđu* (56). A palatalizált mássalhangzók mellett előforduló szam. *ū* hangot is *u* helyettesíti: *tušer* (79), *nujur* (46).

4. Jur.-szam. *ē*, *e*. — A jur. *ē* (LEHT.: *ē*, *è*, *iè*, *ie*) és *e* hangnak a zürjén nyelv szamojéd jövevényszavaiban rövid *e* felel meg szabályszerűen. Például: *menureç* (30), *neruku* (44), *peleç* (51), *teñgeç* (70), *penduk* (53), *peñ.đzej* (54). A zürj. *nebluç* (42) az *ē* magánhangzót tartalmazó jur. Szj. *nēb'lu* alaknak és nem az O. *nāblu*, U. *nāb'lu*, OP. *nā'βlu*'j alakoknak az átvétele. — Egy szóban a jur.-szam. *ē* helyén a zürjénben *e* hangot találunk: *šelja* (67).

5. Jur.-szam. *ē* (LEHT. *ē*, *è*) ~ zürj. *e*. E hangmegfelelésre csak egy példám van: *vemnie* (84).

6. Jur.-szam. *i* (LEHT. *i*, *ì*, *i*). — E hangot a zürjén nyelvben rövid *i*-vel helyettesítették. Például: I. *lipki*, *lipti.čša*, Ud. *lipti*, *lipki* (23), *nin* (45), *tiv* (76).

7. Jur.-szam. $\bar{i}$, $i \sim$ zürj. i . Például: *simzi*, *sinzi* (61), *siriťsa* (62), *tinzei* (71). A jur. i hangnak palatalizált mássalhangzók mellett a zürjénben i felel meg: *ijera* (12), *vijer*, *vijer* (85).

Az első szótagnál hátrább

1. Jur.-szam. $\bar{a}$, $\bar{a}$, a , ae . — A jurák $\bar{a}$, a hangot a zürjénben a képviseli, például: *ijera* (12), *siriťsa* (62). Egy esetben a jurák $\bar{a}$ helyén a zürjénben e (e), illetőleg e hang van: Ud. *tebek*, I. *tebek*, I (Kanyin), *Miži tebek* (70).

A jur.-szam. a (LEHT. a , v ; egyes nyelvjárásokban: ω , $v\omega$) magánhangzónak több megfelelése lehet: a : *kora*, *čora* (19), *lata* (22), *momga* (32), *parka* (50); o : *avko* (3); u : *saduku* (59), *vaduku* (81) (ez utóbbi szó második szótagbeli u -ja talán a jur. U.-C. $\beta\alpha\delta e k k \delta e$ hangjának felel meg); e : *čaneveji* (7), *ňareveji* (38). — A jur.-szam. $a \sim$ zürj. i magánhangzómegfelelésre egyetlen példám van: *časireji* (9).

A jur.-szam. ae (LEHT.: $\check{a}\check{e}$) diftongust a -val helyettesítették a zürj. *aibartš* (1) szóban.

2. Jur.-szam. $\bar{o}$, o . — A nem első szótagbeli jur. $\bar{o}$ nagyon gyakran $\bar{u}$ -val váltakozik. Ennek megfelelően a zürjénben is kétféle hangképviselet van. Láttuk, hogy az első szótagbeli jur. $\bar{o}$ -nak a zürjénben o , az $\bar{u}$ -nak pedig u felel meg. Ugyanilyen hangmegfelelés van az első szótagnál hátrább is. Tehát jur. $\bar{o}$: *amđor* (2), *mokota* (31), *ňadko* (36), *ňartšo* (41); jur. $\bar{u}$: *čalsula* (5), *ňaluku* (37), *puđu* (56). — Egy esetben a jur. $\bar{o}$, vagy $\bar{u}$ hangnak a zürjénben i felel meg: *utiťsa* (80). Lehetséges, hogy e szó orosz közvetítéssel került a zürjén nyelvbe.

3. Jur.-szam. $\bar{u}$, u , uu . — A jur. $\bar{u}$ és u hangot a zürjénben egyaránt rövid u -val helyettesítették. Például: *šabuťsa* (63), *namňuku* (34), *penduk* (53). A palatalizált mássalhangzók mellett szereplő jur. uu hangot is u -val vették át: *jamđu* (13), *pađu* (48).

4. Jur.-szam. $\bar{e}$, e . — A jur.-szam. hosszú $\bar{e}$ és rövid e hangnak a következő megfelelései vannak: zürj. e : *čalimer* (6), *ijera* (12), *tonđer* (77), *tušer* (79); zürj. a : *peleňna* (52), *puňna* (57), *mal'iťsa*, *malťsa* (28). Lehetséges azonban, hogy az utóbbi zürjén szó nem a jur. *mālťse*, hanem a szóvégi a -t tartalmazó jur. *maľuđa* alakból származik. — Egy esetben a jurák e helyén a zürjén szóban u van: *tuťsu* (73). E szóban a szóvégi u az első szótagbeli u hang hasonító hatásával magyarázható.

5. Jur.-szam. $\bar{e}$. — A jur.-szam. $\bar{e}$ hangnak a zürj. *vijer*, *vijer* (85) szóban e ($> e$), a zürj. *čalsula* (5) és *kaľa*, *kalla* (16) szóban pedig a magánhangzó felel meg.

6. Jur.-szam. $\bar{i}$, i . — A jur. nem első szótagbeli $\bar{i}$ és i magánhangzóra csupán két példám van: jur. $i \sim$ zürj. i : *siriťsa* (62); jur. $\bar{i} \sim$ zürj. u : *namňuku* (34).

7. Jur.-szam. $i \sim$ zürj. i : *čadijeji* (4), *simzi*, *sinzi* (61).

8. Egyes jurák-szamojéd szavak végén jelentkező $\bar{a}$, $\bar{a}'\bar{a}$ stb. redukált hangot a zürjénben egy esetben i -vel, egy esetben pedig i hanggal helyettesítették: *lipki*, *lipti* (23), *pandji* (49).

9. A zürjén nyelv néhány szamojéd jövevényszava végén mutatkozó *ei* diftongus szamojéd nyelvi előzményei a következő diftongusok, illetőleg monofongusok: 1. *-āi*, *-āei*, *-cei* : *χanevei* (7), *narmeī* (35), *ńarevei* (38), *teńgeī* (75); 2. *-āi* (*-i*) : *kunteī* (20); 3. *-āi*, *-ēi* vagy *-ūi* : *menureī* (30); 4. *-ēi* : *pelei* (51); 5. *-ē*, *-e*, *-e''^a* : *peńdžeī* (54), *talbei* (69), *tįnzeī* (71), *vanđei* (82).

Egyes jurák-szamojéd szók második nyílt szótagbeli magánhangzója a zürjénben kiesett, például: *nadko* < jur. *ńadako* (36), *padńu* < jur. *pāđqńń -ńu* (48).

M á s s a l h a n g z ó k Szókezdeten

1. Zárhangok.

Jur.-szam. *p* ~ zürj. *p*. Például: *padko* (47), *parka* (50), *penduk* (53), *puđu* (56).

Jur.-szam. *t* ~ zürj. *t* : *talbei* (69), *tįnzeī* (71), *tuťsu* (73).

Jur.-szam. *t'* ~ zürj. *t'* : *tuńevanġa* (78).

2. Affrikáták.

Jur.-szam. *tś*, *tś*, *t'* ~ zürj. *t'*. Példák: *teńgeī* (75), *tiv* (76), *tońder* (77), *tuśer* (79).

3. Spiránsok.

Jur.-szam. *β* ~ zürj. *v* : *vaduku* (81), *vanđei* (82), *vemńe* (84).

Jur.-szam. *j* ~ zürj. *j* : *jamđu* (13), *jar* (15).

Jur.-szam. *χ*. — Mivel *χ* spiráns a zürjén nyelv mássalhangzórendszerében korábban nem volt, a régebbi jövevényszók szókezdő *χ*-ját *k*-val helyettesítették. Például: *kala*, *kalla* (16), *ker* (18), *kunteī* (20). Az újabb jövevényszókban a *χ* megmaradt, például: *χalsula* (5), *χanevei* (7), *χaptorka* (8), *χo-χo-χo* (10).

4. Szibilánások.

Jur.-szam. *s* ~ zürj. *s* : *sa* (58), *saduku* (59), *śiriťsa* (62).

Jur.-szam. *ś* ~ zürj. *ś* : *śan* (64), *śejuku* (66), *śelja* (67), *śima* (68).

5. Likvidák.

Jur.-szam. *l* ~ zürj. *l*, *l'*. Példák: *lata* (22), I. *lipki*, Ud. *lipti* (de: Ud. *lipki*, I. *liptiťsa* is) (23), *lampa* (24).

Jur.-szam. *l'* ~ zürj. *l'* : *lartsa* (25).

6. Nazálisok.

Jur.-szam. *m* ~ zürj. *m* : *maliťsa*, *maľťsa* (28), *menureī* (30), *mora* (33).

Jur.-szam. *n* ~ zürj. *n* : *namńuku* (34), *narmeī* (35).

Jur.-szam. *ń* ~ zürj. *ń* : *ńaluku* (37), *ńartso* (41), *ńeblui* (42), *ńin* (45), *ńujur* (46).

Jur.-szam. *ń*. — Az *ń* kezdetű jurák-szamojéd szók a zürjénben magánhangzóval kezdődnek. (Eredeti zürjén szókban *ń* hang sem szókezdő, sem szóbelseji, sem szóvégi helyzetben nem fordulhat elő.) Feltehető, hogy a zürjén nyelv idetartozó szamojéd jövevényszavai olyan jurák nyelvjárásokból (például: U.-C., U., Szjo. stb.) valók, amelyekben a többi nyelvjárás *ń* hangjának magánhangzós szókezdet felel meg. Persze az is lehetséges, hogy a szamojéd szók szókezdő *ń*-jét a zürjénben — minthogy ilyen hang e nyelvben szókezdeten egyáltalán nem lehetséges — egyszerűen elhagyták. — Példák: *aġbartś* (1), *amđor* (2), *avko* (3), *ijera* (12), *utiťsa* (80).

Szóbelseji és szóvégi helyzetben

1. A zürjén nyelvben etimológiailag csak rövid mássalhangzók vannak; eredeti gemináta mássalhangzók nincsenek. Ilyenek csak akkor fordulhatnak elő, ha a mássalhangzón végződő szóhoz ugyanolyan mássalhangzóval kezdődő végződés járul. Például: Sz. *kjllini* 'hören, erfahren' (WICHM.—UOT.): *kjil* + *li* (gyakorító képző); *munni* 'gehen, fahren' (uo.): *mun* + *ni* (főnévi igenévképző); *pettedz* 'ganz satt, bis zur Sättigung' (uo.). *pet* + *tedz* (a terminativus ragja). A mondottak alapján érthető, hogy a zürjén nyelv jurák-szamojéd jövevényszavaiban a jurák alakok szóbelseji (szóvégi) gemináta, illetőleg félhosszú mássalhangzóit a megfelelő rövidekkel helyettesítették.

2. Zárhangok.

Jur.-szam. *p* ~ zürj. *p*: *ɣaptorka* (8), *lipki*, *lipti* (23).

Jur.-szam. *b*, *b* ~ zürj. *b*: *aɣbartš* (1), *neblui* (42), *šabučša* (63), *talbeɣ* (69), *tebek*, *tebek* (70).

Jur.-szam. *t* ~ zürj. *t*: *ɣaptorka* (8), *lipti*, *liptičša* (23).

Jur.-szam. *tt* ~ zürj. *t*, *d*: *t*: *lata* (22), *utičša* (80); *d*: *kybönda* (21).

Jur.-szam. *dd* (~ *d*) ~ zürj. *d*: *puđu* (56).

Jur.-szam. *k* ~ zürj. *k*: *padko* (47).

Jur.-szam. *kk* ~ zürj. *k*: *avko* (3), *mokota* (31), *namuku* (34), *parka* (50), *saduku* (59), *vaduku* (81).

3. Affrikáták.

Jur.-szam. *ts* ~ zürj. *tš*: *lartša* (25).

Jur.-szam. *ttš*, *tš* ~ zürj. *tč*, *s*: *ňartšo* (41), *ɣalsula* (5).

Jur.-szam. *tš*, *t*, *b* ~ zürj. *tš*, *d*: *tš*: *aɣbartš* (1), *jaŋgertš* (14), *maličša*, *malčša* (28), *šjričša* (62), *tučšu* (73); *d*: *amdor* (2), *jamđu* (13).

4. Spiránsok.

Jur.-szam. *β* ~ zürj. *v*: *avko* (3), *ɣaneveɣ* (7), *tiv* (76).

Jur.-szam. *ββ* ~ zürj. *v*: *ňareveɣ* (38).

Jur.-szam. *δ* ~ zürj. *t*, *d*: *t*: *mokota* (31); *d*: *ɣadileɣ* (4), *ňadko* (36), *padko* (47), *saduku* (59), *vaduku* (81).

Jur.-szam. *ɣj* ~ zürj. *j*: *ijera* (12), *šejuku* (66).

Jur.-szam. *χ* ~ zürj. *χ*, *k*: *limbiɣa* (26), *mak* (másodlagos zöngésüléssel: *mag*, *mog*) (27).

5. Szibilánsok.

Jur.-szam. *ss* ~ zürj. *s*, *tš*: *ɣasjereɣ* (9), *utičša* (80).

Jur.-szam. *šš* ~ zürj. *š*: *tušer* (79).

6. Likvidák.

Jur.-szam. *l* ~ zürj. *l*: *ɣalsula* (5).

Jur.-szam. *ll* ~ zürj. *l*, *l*, *ll*: *ɣalsula* (5), *ňaluku* (37); *kala*, *kalla* (16).

Jur.-szam. *l* ~ zürj. *l*: *ɣalimer* (6), *maličša*, *malčša* (28), *neblui* (42), *talbeɣ* (69).

Jur.-szam. *ll* ~ zürj. *l*: *peleɣ* (51).

Jur.-szam. *r*, *řr* ~ zürj. *r*: *amdor* (2), *ɣasjereɣ* (9), *ijera* (12), *ker* (18), *menureɣ* (30), *narneɣ* (35), *ňartšo* (41), *neruku* (44), *tušer* (79).

7. Nazálisok.

Jur.-szam. *m* ~ zürj. *m* : *amdor* (2), *çalimer* (6), *jamdu* (13), *vevénye* (84).

Jur.-szam. *mm* ~ zürj. *m* : *pim* (55).

Jur.-szam. *n* ~ zürj. *n* : *šan* (64).

Jur.-szam. *nn* ~ zürj. *n* : *çaneveç* (7), *menureç* (30).

Jur.-szam. *n̄* ~ zürj. *n̄* : *namnuku* (34), *vevénye* (84).

Jur.-szam. *ññ* ~ zürj. *ññ, ñ* : *pelevña* (52), *teñ, teñer* (74).

8. Nazális + zárhang, illetőleg nazális + affrikáta kapcsolata.

Jur.-szam. *mp* (*mB*) ~ zürj. *mp, mb* : *lampa* (24), *limbiça* (26).

Jur.-szam. *nt* ~ zürj. *nt, nd* : *kunteç* (20), *pandç* (49).

Jur.-szam. *ñk, ñç* ~ zürj. *ñg, mg, ñg* : *jangertš* (14), *tuñevanga* (78), *momga* (32), *teñgeç* (75).

Jur.-szam. *n̄tš, n̄t, n̄d, n̄s, n̄z* ~ zürj. *n̄čž, n̄z, n̄d* : *peñčzeç* (54), *tinzeç* (71), *tonder* (77), *vandeç* (82).

IV. A jövevényszók eloszlása a zürjén nyelvjárásokban; az átvétel ideje

1. A tárgyalt 85 jurák-szamojéd jövevényszó a következőképpen oszlik el a zürjén nyelvjárásokban:

12 szó nemcsak az északi, hanem egyes délibb nyelvjárásokban is el van terjedve: 16: *kala* (I., Ud., Pecs., V., Sz.), 18: *ker* (I., Ud., Pecs., V., Sz., Lu., Le., P.), 24: *lampa* (I., Pecs., V., Sz., Lu., Le., P., Miji), 27: *mak, mog* (Ud., Pr.), 28: *maličša* (I., Ud., Pecs., V., AV., FV., Vm., Sz., Lu., Le.), 40: *nartala* (I., Ud., Pecs., FV.), 50: *parka* (I., Ud., Pecs., V., FV., AV., Sz., Lu., Kanyin, Miji), 55: *pim* (I., Ud., Pecs., V., FV., AV., Vm., Sz., P., Kanyin), 58: *sa* (I., Ud., V.), 60: *sevik* (I., Ud., Pecs., V., AV., Vm.), 70: *tebek* (I., Ud., Pecs., Vm., Kanyin, Miji), 85: *vijer* (I., Ud., Pecs., FV., AV., Vm., Pr.). A kérdőjeles *kybörda* 'Elen' (21) csupán a P. nyelvjárásból, mutatható ki. — E 12 szó nyilvánvalóan a jurák-szamojéd jövevényszók legrégebbi rétegét alkotja.

Azoknak a szavaknak a száma, amelyek a délibb zürjén nyelvjárásokban nincsenek meg, viszont több északi nyelvjárásban (I., Ud., Pecs., Vm., Kanyin, Miji) előfordulnak: 6 (17, 19, 20, 23, 70, 74).

A jövevényszavak zömét (67 szó) azok a szók alkotják, amelyek csak az izmai jellegű nyelvjárásokban vannak meg. Ez természetes is. Hiszen az izmai zürjének voltak és vannak ma is a legszorosabb kapcsolatban a jurák-szamojédokkal, s ennek következtében az ő életmódjuk hasonló legjobban a jurákokéhoz (rénszarvastenyésztés, nomadizálás). Az idetartozó 67 szó közül 60 az izmai, 6 a kanyini, 6 az obi és egy a kolai zürjén nyelvjárásban van meg. Kétségtelen, hogy ez az izmai jellegű nyelvjárásokban meglévő 67 szó a zürjén nyelv jurák-szamojéd jövevényszavainak a legújabb rétegébe tartozik.

Tudom, hogy fenti számadataim nem lehetnek egészen pontosak. Ugyanis számításaimnál a kérdéses etimológiákat is figyelembe vettem. Ezek közül egyik-másik talán teljesen helytelen. Ezenkívül az általam feldolgozott 85 jurák-szamojéd jövevényszó nem tekinthető a zürjén nyelv teljes szamojéd jövevényszókincsének. Lehetnek — bár nem nagy számmal — olyan jurák-szamojéd jövevényszók, amelyeket a gyűjtők még egyáltalán nem jegyeztek fel. Ugy gondolom mégis, hogy a fenti számok valamelyes képet nyújtanak a jurák jövevényszóknak a zürjén nyelvjárásokban való elterjedéséről.

2. Mikorra tehető a jurák-szamojéd jövevényszók átvételének az ideje?

LASUK szovjet etnográfus kutatásából tudjuk, hogy a zürjének a XVI—XVII. században kezdtek benépesíteni az Izsma és a Pecsora folyók vidékét. A XVII. század második felében kerülnek szorosabb kapcsolatba a jurákokkal is (vö. *Лашук, Очерк этнической истории печорского края. СЫКТЫВКАР, 1958: 52, 95 k.*). Bár a zürjenség a jurákokkal ennél jóval korábban is érintkezhetett (erre mutat a zürjén nyelv 12 legrégebb, a délibb nyelvjárásokban is meglevő szamojéd jövevényszava), az intenzív zürjén—jurák érintkezések korát a XVII. század végénél és a XVIII. század első felénél korábbra nem tehetjük. Tehát jurák—szamojéd jövevényszók a XVII. század végén, valamint a XVIII. század folyamán kerülhettek be tömegesebben a zürjén nyelvbe.

A jövevényszók átvételének a korára vonatkozó fenti megállapításunkat egy zürjén hangtani kritérium is támogatja. Tudjuk, hogy a zürjén $l > v$ (I. $l > \emptyset$) hangváltozás a XVII. századra tehető (vö. FOKOS: NyK. LV, 48—9, ALH. III, 271—2). Három jurák-szamojéd jövevényszóban az l mássalhangzó előtti helyzetben is megmaradt: *zalsula* (5), *nelk* (43), *selja* (67) (e hangtani jelenségre több példám nincs). Az a tény, hogy e jövevényszókban a jurák l szintén l -ként jelentkezik, arra mutat, hogy e szók a zürjén $l > v$ (I. $l > \emptyset$) hangváltozás lefolyása után (tehát a XVII. századnál később) kerültek be az izsmai zürjén nyelvjárásba. Tehát a zürj. $l > v$ (I. $l > \emptyset$) hangtörténeti változás is arra utal, hogy a jurák jövevényszók zöme e hangváltozás megtörténte után, azaz a XVIII. században juthatott be a zürjénbe.

V. A jurák-szamojéd jövevényszók művelődéstörténeti háttere

A jurák-szamojéd jövevényszókat, amelyek a zürjénekre gyakorolt jurák gazdasági és kulturális hatás bizonyítékai, a következő fogalomkörök szerint csoportosíthatjuk:

1. Rénszarvas tartás:

a) Rénszarvas: egyéves rénszarvasborjú (37), fiatal hím rénszarvas (34), a rendes idejénél néhány héttel később született rénszarvasborjú (36), kétéves rénszarvastehén (62), rénszarvas (18), rénszarvasbika (19), meddő nőtény rénszarvas (8), négy-öt évesnél idősebb herélt rénszarvas (30), agancs nélküli szelíd rénszarvas (3), szélről befogott rénszarvas (51).

b) A rénszarvas (némelykor más állat) testrészeinek a nevei: fiatal rénszarvasborjú bőre (53), tavasszal született rénszarvasborjú bőre (42), nyak alatti szőrös bőr (26), orrcsont (35), szarv (33), bendő (76), megalvadt vér (67), hát, hátgerinc (madaré, halé) (27).

c) Betegség: rüh (15).

d) A rénszarvas tulajdonosai: fehér (38).

e) Rénszarvas szerszámok: bot a rénszarvas hajtására (17), lasszó (40, 71), béklyó (72), szij (58), kantár (52), szij a rénszarvasszerszámon (57), csontocska a kötőféken (64), csontból vagy vashál való kampó vagy karika a gyeplő tartására (5), szerszámdísz (13).

2. Állatok: sólyom, héja (7), ragadozó madárféle (12), sirály (16), fiatal fajdkakas (85), jávorszarvas (21), hernyó, moly (25).

3. Lakás, lakberendezés: a sátor belső fedele (posztóból) (46), a sátor felső része (31), a sátor szellőző nyílása (68), a füstnyílás fedele

(79), deszka, padló (5), alom (nyírfa- vagy fűzfagallyból) (44), függőleges oszlop a sátorban, amelyhez a tűzhely gerendáját erősítik (61), a sátor ajtó melletti része (66), a tűzhely gödre (78).

4. **H á z t a r t á s i e s z k ö z ö k:** fazéktartó kampó (48), kampó (a hús kiemelésére a fazékból) (81), a vödör (83), lapát (a hó leverésére a ruháról és a sátorról) (14), zacskó (rénszarvasbőrből) (47), rénszarvasbőrből készült zacskó a varrőeszközök számára (73).

5. **R u h á z a t:** rénszarvasbőrből készült bunda (a szőr befelé) (28), rénszarvasbőrből készült bunda (a szőr kifelé) (50), a bunda szegélye (49), rénszarvas bőrből készült bunda (a szőr kifelé) (60), szarafán (20), rénszarvasbőrből készült harisnya (23), hosszú szárú csizma (rénszarvasbőrből) (55), rövid szárú csizma (70), rénbőrből készült harisnya (gyermekek részére) (75).

6. **É t e l e k:** nyers rénszarvashús vagy hal (1).

7. **K ö z l e k e d é s i e s z k ö z ö k:** sí, hótalp (24), szán különböző tárgyak szállítására (63), szán a sátor rúdjaiknak a szállítására (80), szán a finom ruhák és bőrök szállítására (82), ülésbőr (2), szántalpalátét (39), a szán oldaldeszkája (45), a szán deszkatámlája (77).

8. **A t u n d r a i t á j j a l** kapcsolatos szók: mocsaras hely a tundrán (59), elmocsarasodott tó (9), kiszáradt patak (54), kopár, köves fennsík, hegyhát (29), köves, törmelékes hely (69), tőzeg, tőzeges mocsár (32), tőzegmoha (41), fiatal erdő (4), sóska (84).

9. **E g y é b s z a v a k:** rénszarvasterelő szó (10), hangutánzó szó a kutya megállítására (65), szitáló eső (56), halott (6), alig, egyáltalán (74).

RÉDEI (RADANOVICS) KÁROLY

